

Repetitorium temat 1. Określenie państwa

Państwo określane jest jako **organizacja**, to jest wielka grupa społeczna, sformalizowana, wyposażona w instytucję władztwa publicznego, obejmująca całą ludność zamieszkującą na danym terytorium. Państwo charakteryzowane jest poprzez pewne cechy, które łącznie (wszystkie razem) przysługują tylko tej jedynej organizacji. Organizacja państwowa ma charakter: **polityczny, przymusowy, terytorialny, suwerenny** oraz posiada **zorganizowany aparat**.

Państwo jest **grupą społeczną**. Przez grupę społeczną rozumiemy zespół ludzi, których łączy jakiegoś określonego rodzaju **stosunki społeczne**, tj. wzajemne powiązania, oddziaływania, rodzące **wieź społeczną**.

Państwo jest **organizacją społeczną** posiadającą system organów, a role społeczne jej członków są współcześnie wyznaczone przez konstytucję.

Państwo to organizacja **polityczna**. Słowo „polityczny” jest związane z zagadnieniem **władzy**. Władzę można ujmować w różnych aspektach, np. socjologicznym, normatywnym. Najogólniej mówiąc, zjawisko władzy można scharakteryzować jako stosunek pomiędzy dwoma podmiotami, z których jeden zajmuje **nadrzędną pozycję** wobec drugiego, tj. ma możliwość oddziaływania na postępowanie podległego podmiotu w pożądanym przez siebie kierunku.

W społeczeństwie występuje wiele odmian władzy, np. władza rodzicielska, władza przywódcy religijnego nad członkami sekty wyznaniowej, itp. Nie mają one charakteru **władzy publicznej** tj. powszechnej, odnoszącej się do ogółu obywateli, lecz tylko do wąskiego kręgu osób.

Przez władzę publiczną we współczesnych demokratycznych państwach rozumie się władzę sprawowaną przez naczelne i terenowe organy państwowe (**władza państwowa**) oraz przez lokalne organy samorządu terytorialnego.

Władza państwowa jest najważniejszą postacią władzy. Odnosi się do wszystkich obywateli, dysponuje najbogatszym arsenalem środków oddziaływania na ich postępowanie, włącznie z możliwością zastosowania **przymusu fizycznego** (pozbawienie wolności, mienia, a nawet życia).

Przymusowość organizacji państwowej polega na tym, że: po pierwsze: państwo dysponuje możliwością zabezpieczenia przymusem norm prawnych ustanowionych dla regulacji różnych dziedzin życia społecznego, po drugie: uczestnictwo, przynależność do danej

organizacji państwowej ma w zasadzie charakter niedobrowolny, nie zależy od swobodnej decyzji jednostki.

Przymus państwowy może być stosowany tylko **zgodnie** z obowiązującym prawem, tj. w przypadkach przewidzianych przez obowiązujące prawo, w uznanych przez nie granicach, przez kompetentne organy państwowe działające zgodnie z procedurą określoną w stosownych przepisach. Należy zaznaczyć, że państwo może stosować przymus nie tylko wobec obywateli przekraczających obowiązujące normy prawne, lecz także w stosunku do innych osób przebywających na jego terytorium, nie będących jego obywatelami. Na ogół przyjęta jest zasada, że każdy kto znajduje się na terytorium danego państwa ma obowiązek przestrzegać obowiązujące w nim prawo.

Przez **obywatelstwo** rozumie się trwały związek prawny łączący osobę fizyczną z państwem. W jaki sposób nabywa się i traci obywatelstwo, określają przepisy prawne danego państwa. Obywatelstwo nabywa się na skutek **urodzenia** lub w sposób **pochodny** np. przez zamążpójście, repatriację, na prośbę zainteresowanego (w bardzo ograniczonym zakresie). Regułą jest nabycie obywatelstwa już w momencie urodzenia, a więc niezależnie od wyboru jednostki. Nabycie obywatelstwa przez urodzenie może nastąpić w wyniku tzw. „**prawa krwi**” (*ius sanguinis*) lub tzw. „**prawa ziemi**” (*ius soli*). Według „prawa krwi” dziecko nabywa obywatelstwo swoich rodziców, bez względu na to w jakim miejscu (na terytorium jakiego państwa) przyszło na świat. Według „prawa ziemi” dziecko nabywa obywatelstwo tego państwa, na terytorium którego się urodziło. W Polsce zasadą jest „prawo krwi”. Dziecko staje się obywatelem polskim, jeżeli oboje rodzice są obywatelami polskimi, albo jedno z nich ma obywatelstwo polskie. Wyjątkowo ma zastosowanie „prawo ziemi”, gdy dziecko jest urodzone lub znalezione w Polsce, a jego rodzice są nieznani lub nie mają żadnego obywatelstwa albo nie można go ustalić.

Należy podkreślić, że tylko władza państwowa może **legalnie** stosować środki przymusu fizycznego, takie same środki podejmowane przez inne organizacje wobec swych członków są **nielegalne**, stanowią przestępstwo.

Państwo jest organizacją **terytorialną**, co oznacza, że jest związane z określonym obszarem, nad którym rozciąga się jego władza, wyodrębnionym od sąsiadujących obszarów podległych władzy innych państw. Państwo nie może istnieć bez własnego terytorium, podobnie jak nie mogą istnieć dwa państwa na jednym terytorium.

Terytorium państwowe jest obecnie kategorią prawną, określoną przez przepisy prawa międzynarodowego. Obejmuje obszar ziemi, wody śródlądowe, przyległy pas wód morskich oraz przestrzeń pod nimi, w głąb ziemi, jak również wznoszącą się nad nimi przestrzeń

powietrzną. Na określonym w ten sposób obszarze państwo sprawuje **władzę** w stosunku do znajdujących się na nim osób fizycznych i prawnych, jak również posiada uprawnienia w stosunku do jego składników naturalnych (np. bogactwa mineralne) i sztucznych (obiekty i urządzenia techniczne).

Wymienione dotąd cechy organizacji państwowej: polityczność, przymusowość, terytorialność, przysługują również innym organizacjom społecznym. Natomiast cechą właściwą **tylko i wyłącznie** państwu jest **suwerenność** władzy państwowej. Najkrócej rzecz ujmując, suwerenność jest to **niezależność** państwa wyrażająca się w **zwierzchnictwie** władzy państwowej nad danym terytorium, nieograniczonym przez czynniki **zewnętrzne i wewnętrzne**.

Współcześnie suwerenność, wewnętrzna i zewnętrzna, jest konieczną cechą każdego państwa. Jej aspektem **wewnętrznym**, tj. niezależnością i zwierzchnością wobec wszelkich podmiotów i ich organizacji występujących w państwie zajmuje się **prawo konstytucyjne**

Suwerenność **zewnętrzna** jest określana przez **międzynarodowe prawo publiczne**. Jest ona równoznaczna z pojęciem **niepodległości**. Żaden podmiot prawa międzynarodowego, tj. państwo lub organizacja międzynarodowa, nie może ingerować w wewnętrzne sprawy innego państwa, narzucać mu linii polityki zagranicznej lub naruszać jego terytorium. Nie oznacza to, że państwo nie jest **związane** normami międzynarodowego prawa, czy różnymi układami międzynarodowymi, politycznymi czy gospodarczymi. Faktycznie, niezależność państwa może ulec **ograniczeniu** poprzez przyjęcie różnych zobowiązań w stosunkach międzynarodowych. Jeżeli są one dobrowolne, nie narzucone siłą, **nie podważają** zasady suwerenności zewnętrznej.

Cechą współczesnego państwa jest dysponowanie rozbudowanym, hierarchicznie zorganizowanym aparatem państwowym. **Aparat państwowy** jest to zespół organów państwowych, za pomocą których państwo realizuje swoje funkcje. Tworzą go rozmaite organy, zróżnicowane ze względu na przyznane kompetencje, upoważniające do określonego rodzaju działalności władczej, procedurę jej dokonywania, wewnętrzną budowę organów.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić i scharakteryzować cechy państwa jako organizacji.

Pytania testowe

1. Państwo:

- a) jest organizacją dobrowolną;
- b) jest organizacją terytorialną;
- c) oznacza wspólnotę wyłącznie obywateli .

2. Terytorium państwowe nie obejmuje nawet małego wycinka:

- a) wód morskich;
- b) przestrzeni podziemnych;
- c) wód śródlądowych;
- d) przestrzeni kosmicznej;

Repetytorium temat 2. Typy i formy państwa

Klasyfikacja państw może być dokonywana w oparciu o rozmaite **kryteria**. Mogą to być kryteria **dowolnie** wymyślone przez danego autora, które służą do klasyfikowania badanych później konkretnych, istniejących historycznie państw jako posiadających lub nie posiadających założonej cechy (tzw. **typologie idealne**). Mogą **wynikać** z badanego wcześniej materiału historycznego, gdy na podstawie analizy i porównania poszczególnych ustrojów politycznych, badający ustala pewną charakterystyczną, powtarzającą się cechę lub kilka takich cech, występującą w różnych państwach i dopiero w taki sposób uzyskana cecha staje się kryterium klasyfikacji (**typologie empiryczne**). Przykładem typologii (klasyfikacji) idealnej jest podział państw dokonany przez Maxa Webera (1864-1920) w oparciu o kryterium **akceptacji** władzy państwowej przez społeczeństwo na **typ** państwa: charyzmatyczny, tradycyjny, racjonalistyczny. Weber wyróżniał trzy typy akceptacji (zgody na sprawowanie władzy): charyzmatyczny (władca posiada jakieś nadzwyczajne, nadprzyrodzone cechy predestynujące go do rządzenia), tradycyjny (za danym władcą przemawia tradycja, historia, np. trwałość dynastii), racjonalistyczny (uzasadnieniem władzy są argumenty rozumowe, np. władca jest zdecydowany, skuteczny w realizacji zamierzonych celów). Typologia empiryczna jest to, np. klasyfikacja państw dokonana przez Karola Marksa (1818-1883) i Fryderyka Engelsa na państwa typu: niewolniczego, feudalnego, burżuazyjnego (kapitalistycznego) i socjalistycznego. Autorzy oparli się na dwóch kryteriach: czynnika **ekonomicznego** i czynnika **politycznego**. Czynniki ekonomiczny to dominujący w danej epoce typ stosunków produkcji (stosunki, jakie powstają między ludźmi w procesie produkcji): niewolniczy, feudalny, kapitalistyczny, socjalistyczny.

Forma państwa jest kategorią ilościową, wskazującą pewne rozwiązania strukturalno-organizacyjne, jakie mogą być przyjęte w ramach danego typu państwa. Na pojęcie formy państwa składają się trzy elementy:

- a) budowa naczelných organów państwowych i ich wzajemne stosunki,
 - b) struktura terytorialna państwa,
 - c) środki i metody sprawowania władzy.
- a) Z uwagi na strukturę organizacyjną naczelných organów państwowych oraz zasady określające ich wzajemne stosunki wyróżniamy dwie formy państwa: **monarchię** i **republikę**. W monarchii najwyższym organem władzy jest jednostka, np. cesarz, król, książę,

dziedzicząca tron lub wybierana dożywotnio. Państwo utożsamiane jest z monarchą, członkowie społeczeństwa tworzą grupę jego poddanych.

W republice, w państwie traktowanym jako sprawa i dobro wszystkich jego obywateli, funkcję najwyższego organu władzy pełni wieloosobowy organ, wybrany na określony czas.

W czasach nowożytnych możemy wyróżnić kolejno: monarchię absolutną, monarchię konstytucyjną i monarchię parlamentarną. W **monarchii absolutnej** władca posiadał **pełnię** władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej i nie był skrzepowany stanowionym przez siebie prawem. Monarchia absolutna zaczęła się kształtować w Europie w schyłkowym okresie feudalizmu, swój rozkwit przeżywała w XVII i XVIII wieku (np. Francja, Rosja, Prusy).

Rewolucja burżuazyjno-demokratyczna doprowadziła do powstania **monarchii konstytucyjnej**, w której władza monarchy została **ograniczona** poprzez konstytucję, określającą jego uprawnienia. Konstytucję mógł nadawać sam monarcha (konstytucja okrojowana) lub mogła być uchwalona przez organ przedstawicielski narodu (parlament). W monarchii konstytucyjnej następuje **rozdział** władzy: władza ustawodawcza należy do parlamentu, władza wykonawcza do króla. Monarchia konstytucyjna powstaje w XIX wieku we Włoszech, Niemczech, Austrii, wcześniej, bo na początku XVIII wieku w Anglii.

O monarchii parlamentarnej mówimy wówczas, gdy rola monarchy ogranicza się do pełnienia funkcji reprezentacyjnych, a **pełnię** władzy sprawuje parlament: uchwała ustawy, określa skład rządu, decyduje o polityce zagranicznej. Współczesne monarchie parlamentarne to, np. Wielka Brytania, Szwecja, Belgia, Holandia.

W **republice** najwyższa władza należy do organu wieloosobowego, sprawującego swą funkcję przez określony czas, powołanego przez wszystkich obywateli, bądź przez niektóre warstwy społeczne, uprzywilejowane z tytułu, np. pochodzenia, posiadanego wykształcenia, określonego stanu majątkowego, itp.

b) Z uwagi na sposób organizacji terytorialno-administracyjnej państwa wyróżniamy państwa **unitarne** (jednolite) i państwa **federacyjne** (złożone).

Państwo unitarne posiada jednolity system organów państwowych, jeden najwyższy organ władzy, jednolity system prawny. Państwo jest podzielone na jednostki terytorialne, np. województwa, mające charakter administracyjny, działające w nich organy terenowe są **podporządkowane** organom centralnym.

Państwa federacyjne (złożone) stanowią trwały związek autonomicznych państw, które jako części składowe federacji **ograniczają** swoją suwerenność na rzecz centralnych organów, **wspólnych** dla całej federacji. Obok jednego ośrodka władzy i realizujących jej funkcje organów centralnych oraz systemu prawa, obejmujących całe terytorium federacji, występują w jej częściach składowych **partykularne** systemy organów i systemy prawne, np. obok parlamentu i konstytucji całej federacji, występują parlamenty i konstytucje poszczególnych części.

Od federacji należy odróżnić **konfederację** państw. Jest to czasowy związek państw, zachowujący **pełną** suwerenność, zawarty dla realizacji jakiegoś określonego celu, np. politycznego, gospodarczego. Jeśli zostanie urzeczywistniony, konfederacja traci rację bytu i rozwiązuje się.

c) Styl rządzenia, czyli metody i środki sprawowania władzy, decydują o tzw. **reżimie politycznym**. Reżim polityczny mówi nam jak w **praktyce** wyglądają stosunki zachodzące między organami państwowymi a obywatelami, niezależnie od tego, jak jest to określone przez obowiązujące prawo. Zdarza się bowiem, że zapisana w konstytucji demokratyczna forma państwa nie odpowiada rzeczywistemu obrazowi, może też być i tak, że demokratyczny układ stosunków między władzą a społeczeństwem znacznie wyprzedza formalne rozwiązania ustrojowo-prawne. Reżimy polityczne dzieli się najogólniej na reżimy **demokratyczne** i **autokratyczne**. W reżimie demokratycznym obywatele **faktycznie** wywierają **wpływ** na politykę i kierunki działania organów państwowych poprzez **powoływanie** składu osobowego organów państwowych. Główną cechą reżimów demokratycznych jest **przedstawicielski** charakter organów państwowych, (wybieranych przez obywateli), podejmujących najważniejsze decyzje polityczno-społeczne

W reżimach **autokratycznych** obywatele, jeżeli nawet mają formalnie przyznaną możliwość wpływu na sprawy publiczne, w **rzeczywistości** są jej **pozbawieni**, np. może istnieć parlament, ale jego członkowie są wybierani z jednej listy, jego funkcja jest zredukowana do roli fasadowej, symbolicznej.

Reżim autokratyczny może występować w różnych postaciach, np. reżim policyjny, wojskowy. Najjaskrawszą wersją reżimu autokratycznego był reżim występujący w państwach faszystowskich, szczególnie w Niemczech hitlerowskich. Nosi on nazwę reżimu **totalitarnego**. Ponad państwem i prawem stał wódz, jedna partia rządząca, opozycja polityczna i ludzie, z różnych względów niewygodni czy niepożądani, unicestwiani fizycznie lub zamknięci

w obozach zagłady i niewolniczej pracy, wszystkie dziedziny życia politycznego, kulturalnego, gospodarczego opanowane i kontrolowane przez partię, władza sprawowana jest za pomocą terroru i zastraszania, temu celowi służy rozbudowany aparat policyjny, różne organizacje paramilitarne oraz armia na usługach partii.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić formy państwa i scharakteryzować podział państw z punktu widzenia wybranego kryterium.

Pytania testowe:

1. Według Webera, charyzmatyczny typ akceptacji polegał na:
 - a) tym, że za danym władcą przemawia tradycja;
 - b) tym, że władca posiada jakieś nadzwyczajne cechy predystynujące go do rządzenia;
 - c) uzasadnieniu władzy argumentami rozumowymi.
2. Do monarchii istniejących w czasach nowożytnych nie zaliczamy:
 - a) monarchii absolutnej;
 - b) monarchii konstytucyjnej;
 - c) monarchii utopijnej;
 - d) monarchii parlamentarnej;

Repetitorium temat 3. Funkcje państwa

Problematyka **funkcji** państwa jest analizowana w ścisłym związku z **celami** państwa. Cel państwa jest to pewien stan rzeczy, którego osiągnięcie ma być zadaniem państwa. Przez funkcję państwa rozumiemy **główne kierunki jego działalności** realizujące stawiane sobie zadania, przy czym zakres tej działalności określony jest założonymi celami. Mówiąc o funkcjach państwa ma się na myśli nie tylko samą analizę działalności organów państwowych, ale ich **skutki**, pewne obiektywne następstwa rozpatrywane z **określonego** punktu widzenia. Ów punkt widzenia **wyznacza** przede wszystkim przyjęte określenie państwa jako szczególnej formy organizacji społeczeństwa, organizacji terytorialnej, posiadającej odpowiednio wykształcone struktury (aparatus państwowy), posługujący się sformalizowanym i zinstytucjonalizowanym przymusem. Ponadto, analizując funkcje państwa rozpatruje się **całościową, globalną** charakterystykę następstw działania całego aparatus państwowego, nie zaś oddziaływania poprzez poszczególne decyzje organów państwowych, czy też decyzje wydawane przez organizacyjnie wydzielone grupy organów państwa, np. organy władzy, organy administracji, organy sądowe. Chodzi też o skutki **trwale**, choć można również analizować skutki **czasowe**.

Klasyfikacji funkcji państwa można dokonać w oparciu o rozmaite **kryteria**. Z punktu widzenia kryterium **społecznego** wyróżnia się funkcje ogólnospołeczne i partykularne, związane z interesami pewnych grup społecznych. Przez funkcje **ogólnospołeczne** rozumie się takie działania organów państwowych i ich skutki, które służą potrzebom i interesom **ogółu**, całego społeczeństwa. Treść i zasięg funkcji ogólnospołecznych to kategorie historycznie zmienne, zależne od stopnia rozwoju cywilizacyjnego danego społeczeństwa. Ogólnie można powiedzieć, że chodzi tu o działania sprzyjające **procesom integracyjnym**, które wbrew wszystkim konfliktom i sprzecznościom społecznym, utrzymują zwartość i spójność wielkiej grupy społecznej, jaką jest organizacja państwowa. Ich skutkiem winno być pewne minimum **ładu i porządku** w życiu społecznym, umożliwiającym egzystencję społeczeństwa jako **całości**.

Jeżeli działania państwa są ukierunkowane na **ochronę** interesów **określonej grupy społecznej** służą utrzymaniu i rozwijaniu stosunków społecznych, na podstawie których owa grupa staje się grupą panującą politycznie. Swą pozycję zabezpiecza przez najkorzystniejsze dla siebie rozwiązania ustrojowo-prawne.

Z uwagi na **terytorialny** charakter państwa można wyróżnić funkcje **zewnętrzne** i funkcje **wewnętrzne**. Funkcje zewnętrzne to oddziaływanie państwa na zewnątrz jego terytorium.

Państwo bądź prowadzi wojny, bądź realizuje politykę pokojową, wchodząc w powszechne organizacje międzynarodowe (ONZ) lub regionalne np. (Unia Europejska) oraz zawierając sojusze w zakresie stosunków politycznych, gospodarczych, wojskowych z innymi państwami. Funkcja wewnętrzna dotyczy wszelkiej działalności państwa w ramach organizacji państwowej, polegającej na **organizowaniu** różnych dziedzin życia społecznego (np. komunikacja, poczta, więziennictwo) oraz regulowaniu współżycia jednostek i grup społecznych przy pomocy nakazów i zakazów.

Funkcje państwa mogą być wyróżniane ze względu na dziedziny i sposób działania państwa. Tradycyjnie wymieniane są trzy funkcje:

- **obronno-przymusowa**, związana z zapewnieniem ochrony podstawowych wartości społecznych, przy czym **formą** tej ochrony jest przymus państwowy i działanie wyspecjalizowanych organów (wojsko, policja, sądownictwo, więziennictwo). Chodzi tu o zapewnienie **bezpieczeństwa** wewnętrznego i zewnętrznego.
- **gospodarczo-organizacyjna**, związana z działalnością państwa w sferze gospodarczej. Ingerencja państwa może mieć charakter **bezpośredni**, gdy występuje własność państwowa, a część aparatu państwowego prowadzi i organizuje gospodarowanie państwowe lub **pośredni** poprzez np. dotacje państwowe, zamrażanie cen, elementy gospodarki planowej.
- **kulturalno-oświatowa** wyrażająca się wpływem państwa poprzez określone działania na kształtowanie światopoglądu i kultury członków społeczeństwa (działalność oświatowa, naukowo-badawcza, upowszechnianie literatury, muzyki, prasy, itp.).

Z innego punktu widzenia, z uwagi na **cele** działania, wykorzystywane metody i techniki można wyodrębnić funkcje: adaptacyjną, regulacyjną, innowacyjną. Funkcja **adaptacyjna** to takie działania, które prowadzą do przekształceń państwa (zmiany w systemie prawa, w organizacji aparatu państwowego) w celu **przystosowania** go do zachodzących zmian cywilizacyjnych, przeobrażeń społecznych. Funkcja **regulacyjna** to działania, przez które państwo wpływa na procesy społeczne już zachodzące, zaś funkcja **innowacyjna** polega na inicjowaniu przez działalność państwa nowych procesów społecznych, wskazywanie i organizowanie sprzyjających im środków. Proponowane są i inne typologie funkcji państwa, np. funkcja organizacyjna, represyjna, gospodarcza, socjalna, dystrybucyjna (rozdział dóbr).

Pytanie problemowe

Proszę wymienić funkcje państwa i omówić jedną z nich

Pytania testowe:

1. Funkcja zewnętrzna:

- a) dzieli się na organizacyjną i regulacyjną;
- b) wiąże się z prowadzeniem polityki obronnej;
- c) nie jest pochodną funkcji wewnętrznej.

2. Funkcje państwa wyodrębniane ze względu na cele to:

- a) adaptacyjna, regulacyjna i innowacyjna;
- b) obronno-przymusowa, regulacyjna i kulturalno-oświatowa;
- c) adaptacyjna, kulturalno-oświatowa i regulacyjna;
- d) obronno-przymusowa, gospodarczo-organizacyjna, kulturalno-oświatowa;

Repetytorium temat 4. Klasyfikacja organów państwowych

Państwo działa za pomocą **aparatu państwowego**, na który składają się różnorodne organy państwowe tworząc określony system. **Organem państwowym** nazywamy jednostkę lub zespół ludzi wyposażonych przez obowiązujące prawo w pewien zespół uprawnień władczych. Przez **działania** władcze rozumiemy działania oparte na stosunku władztwa, w którym występuje **podporządkowanie** jednej ze stron stosunku drugiej. W stosunku władztwa państwowego zależności **natury osobistej** nie mają znaczenia. Każdy, kto w imieniu państwa podejmuje działania władcze, może żądać posłuchu dla swych decyzji, niezależnie jakie posiada cechy indywidualne. Oznacza to, że jednostki są podporządkowane nie konkretnej osobie, lecz określonej, pełnionej przez nią **funkcji**. Oczywiście, jeżeli dana osoba piastująca funkcję państwową cieszy się **uznaniem** obywateli, jest to ważny, ale **dodatkowy** czynnik skłaniający ich do respektowania jej decyzji. Jest to szczególnie istotne wobec osób pełniących najważniejsze funkcje państwowe, ale brak owego uznania nie może prowadzić do utraty szacunku i posłuszeństwa, należnego samej instytucji, bez względu na to, kto ją uosabia. **Nie wszystkie** działania państwa mają charakter władczy, np. działalność ekonomiczna przedsiębiorstw państwowych, czy działalność dydaktyczna szkół państwowych. Do działań władczych zalicza się: stanowienie norm prawnych, wydawanie decyzji administracyjnych i orzeczeń sądowych, stosowanie przymusu i wykonywanie aktów kontroli.

Klasyfikacja organów państwowych może być prowadzona ze względu na różne kryteria.

1. Ze względu na rodzaj działalności można je podzielić na:

- **organy ustawodawcze** powołane przede wszystkim do działalności prawodawczej ale nie na zasadzie wyłączności, bowiem działaniami tego rodzaju zajmują się wspólnie i inne organy państwowe (w Polsce organami władzy ustawodawczej są Sejm i Senat),
- **organy administracyjne** mające charakter wykonawczy, realizujące zadania państwowe określone przez organy ustawodawcze (np. Rada Ministrów, ministrowie, wojewodowie),
- **organy sądownicze** zajmujące się rozstrzyganiem sporów prawnych na podstawie obowiązującego prawa (sądy powszechne, sądy administracyjne, sądy wojskowe),
- **organy kontrolne** powołane do sprawowania kontroli organów administracji publicznej (np. Najwyższa Izba Kontroli, Regionalne Izby Obrachunkowe).

1. Według kryterium struktury organizacyjnej rozróżnia się organy:

- **jednoosobowe** np. Prezydent, minister, wojewoda,
- **wieloosobowe** np. parlament, Rada Ministrów, rada gminy.

3. Ze względu na okres przyznawanych pełnomocnictw organy:
 - **powoływane na czas nieoznaczony** (np. sędziowie),
 - **kadencyjne** (np. Prezydent, Rzecznik Praw Obywatelskich, Prezes NIK).
4. Ze względu na tryb pracy organy:
 - **permanentne**, które działają w sposób stały (np. Prezydent, Prezes Rady Ministrów, wojewoda),
 - **periodyczne**, które działają w systemie odbywających się co jakiś czas posiedzeń (np. Rada Ministrów, Sejm, Senat, rada gminy).
5. Ze względu na podstawę prawną powołania do życia organy:
 - **konstytucyjne**, dla których podstawą jest norma konstytucyjna (np. Sejm i Senat),
 - **pozakonstytucyjne**, dla których podstawą powołania jest inny akt normatywny (np. Prezydium Sejmu powołane na podstawie Regulaminu Sejmu).
6. Ze względu na sposób powoływania organy:
 - **pochodzące z wyboru** (np. Sejm, Senat, Prezydent),
 - **pochodzące z nominacji** (np. wojewoda),
 - **pochodzące częściowo z kooptacji** tzn. uzupełniające własną uchwałą swój skład
7. Ze względu na terytorialny zakres działania organy:
 - **centralne**, wykonujące swe zadania na całym terytorium państwa (np. Rada Ministrów),
 - **lokalne**, działające na części terytorium państwa (np. wojewoda).
8. Ze względu na stopień samodzielności organy:
 - **samoistne**, które występują samodzielnie w stosunkach z innymi organami państwowymi (np. Rada Ministrów),
 - **pomocnicze**, wewnętrzne nie występujące samodzielnie w stosunkach z innymi organami (np. Konwent Seniorów w Sejmie).
9. Ze względu na miejsce w hierarchii organów:
 - **najwyższe**, to znaczy takie, które w ramach danego rodzaju władzy nie są podporządkowane innym organom (np. Sejm, Rada Ministrów),
 - **podporządkowane**, znajdujące się pod zwierzchnictwem organów wyżej stojących w hierarchii (np. Komendant Główny Policji, wojewoda).
10. Ze względu na okoliczności ich funkcjonowania organy:
 - **specjalne**, powoływane tylko w nadzwyczajnych okolicznościach, np. na czas wojny – sądy wyjątkowe czy Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych,

- **zwyczajne**, których istnienie i kompetencje nie są uzależnione od wyjątkowych okoliczności.

Obok pojęcia „organ państwowy” występuje pojęcie „urząd” używane w kilku znaczeniach.

Przez **urząd** można rozumieć:

- wyodrębniony zespół kompetencji związany z określonym organem państwowym, np. urząd prezydenta, urząd ministra. W języku potocznym urząd w tym znaczeniu jest równoważny (równoznaczny) z pojęciem stanowiska,
- jako szczególna nazwa organu administracyjnego, np. urząd celny,
- jako zespół osób dysponujący odpowiednim zespołem środków technicznych i materialnych, przydany danemu organowi państwowemu do realizacji jego funkcji np. ministerstwo, urząd wojewódzki, urząd gminy.

Mówiąc o **urzędzie organu państwowego** mamy na myśli trzecie z podanych znaczeń.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić kryteria klasyfikacji organów państwowych i omówić jedną z nich.

Pytania testowe:

1. Urząd państwowy to:

- a) struktura pomocnicza organu państwowego;
- b) zespół organizacyjnie i funkcjonalnie powiązanych grup nacisku;
- c) wszelkie podmioty mające wpływ na funkcjonowanie władzy państwowej.

2. Wojewoda to organ:

- a) centralny, podporządkowany i pochodzący z nominacji;
- b) lokalny, najwyższy i pochodzący z nominacji;
- c) lokalny, podporządkowany i pochodzący z wyboru;
- d) lokalny, podporządkowany i pochodzący z nominacji;

Repetitorium temat 5. Rodzaje norm postępowania

W zależności od sposobu określania w normie adresata i okoliczności, w których dane postępowanie powinno być spełnione, dzielimy normy na: normy **indywidualne** i normy **generalne**. Normy **indywidualne** charakteryzują adresata imiennie, co do tożsamości oraz szczegółowo określają okoliczności, w których zachowanie ma nastąpić np.: „Jan Nowak zamieszkały w Rzeszowie przy ulicy Jana Kazimierza nr 8 jest zobowiązany stawić się w Sądzie Rejonowym w Rzeszowie w Wydziale Karnym o godz. 9 w dniu 5 V 1995 r. w sali nr 3, w sprawie oznaczonej sygnaturą akt...”. Jeżeli adresat określony jest poprzez wskazanie cech rodzajowych, charakteryzujących pewną kategorię podmiotów, np. student, nauczyciel, osoba prowadząca pojazd mechaniczny, itp. a okoliczności określone w sposób ogólny, np. podczas pełnienia obowiązków służbowych, podczas poruszania się po drodze publicznej, w danym roku akademickim, itp. mamy do czynienia z normą **generalną**. Adresat może być określany poprzez takie wyrażenie, jak: „kto”, „każdy” lub też norma prawna nie wymienia okoliczności, w których znajduje zastosowanie. Oznacza to, że wszyscy podlegający obowiązującemu prawu mają obowiązek w każdej sytuacji postępować w sposób określony w danej normie, chyba że przepisy prawne przewidują od tego wyjątki. Na przykład, art. 177 § 1 Kpk stanowi: „Każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania”. Wyjątek stanowi art. 178 Kpk: „Nie wolno przesłuchiwać jako świadków:

- 1) obrońcy co do faktów, o których dowiedział się udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę,
- 2) duchownego co do faktów, o których dowiedział się przy spowiedzi”.

Określenie adresata poprzez wskazanie pełnionej przez niego funkcji, np. Prezydent, Rzecznik Praw Obywatelskich, jest również określeniem rodzajowym, choć wiadomo, że w danym miejscu i czasie jest tylko jeden adresat, do którego norma jest skierowana. Nie pozbawia to normy charakteru generalnego, gdyż dotyczy adresata pełniącego daną funkcję, nie zaś konkretnej osoby, określonej z imienia i nazwiska. Norma prawna dotyczy każdej osoby, kolejno sprawującej dany urząd.

Podział norm na normy **abstrakcyjne** i **konkretne** opiera się na tym, jak norma określa zachowanie adresatów. Norma **konkretna** określa zachowanie jako jednorazowe, niepowtarzalne. Z chwilą, gdy adresat postąpi we wskazany sposób, dana norma zostaje zrealizowana. Norma **abstrakcyjna** dotyczy zachowań stałych lub powtarzalnych, które mogą zdarzyć się w przyszłości w nieograniczonej liczbie przypadków, np.: „Każdy, kto osiąga dochód, obowiązany jest do zapłacenia podatku za dany rok kalendarzowy”.

W zależności od tego, czy adresat normy i twórca normy (normodawca) to jedna i ta sama osoba, czy też są to różne osoby, możemy wyróżnić normy **autonomiczne** (wewnętrzne) oraz normy **heteronomiczne** (zewnętrzne).

Ludzkie postępowanie wyznaczane jest przez różne normy społeczne: prawne, moralne, religijne, obyczajowe, estetyczne, normy dotyczące działalności różnych organizacji społecznych. Rozróżnienie norm w oparciu o kryterium ich treści jest nieprzydatne, nie ma bowiem dziedziny zachowań, która byłaby wyłączną domeną regulacji, np. prawnej, moralnej, obyczajowej. Oczywiście, pewne sfery aktywności ludzkiej mogą być interesujące z punktu widzenia prawa, a obojętne, nieistotne z punktu widzenia moralności, czy obyczajowości, i na odwrót. Wiele zachowań szczególnie ważnych dla stosunków międzyludzkich, np. nakaz powstrzymania się od zabójstwa, kradzieży, obowiązek dotrzymania danego słowa, itp. jest uregulowane przez różne normy zarówno, np. prawne, moralne, religijne. Żadna wypowiedź nakazująca czy zakazująca komuś określone zachowanie nie jest, sama przez się, normą prawną, moralną, religijną, itp. Cechę „prawności”, „moralności”, „religijności” posiada nie norma, ale argumentacja na rzecz jej przestrzegania, jakiś rodzaj uzasadnienia, dlaczego daną normę należy uznać za obowiązującą, wiążącą dla adresatów. Z formalnego punktu widzenia różnica między normami leży w tym, na jakiej podstawie **uzasadnia się**, że dana norma **obowiązuje**.

Wyróżnia się dwa rodzaje uzasadniania norm: uzasadnienie **aksjologiczne** i uzasadnienie **tetyczne**. Uzasadnienie **aksjologiczne** ma miejsce wówczas, gdy ktoś uważa daną normę za wiążącą, obowiązującą z tego powodu, że w świetle przyjmowanych przez niego ocen i wartości wskazane przez nią zachowanie lub jego skutki są dobre, właściwe, słuszne. Dana norma posiada uzasadnienie **tetyczne**, jeżeli została ustanowiona (i nie uchylona) przez podmiot, który ma władzę nad adresatami normy. Władza może wynikać z autorytetu, jakim normodawca cieszy się wśród adresatów bądź z faktu, że dysponuje on odpowiednimi środkami, aby skłonić adresatów do posłuchu wobec ustanowionych przez siebie norm. Ta sama norma może mieć zarówno uzasadnienie aksjologiczne, jak i tetyczne. Ma to miejsce w przypadku, gdy występuje zbieżność ocen powinno zachowania u podmiotu ustanawiającego daną normę, jak i u adresata zobowiązanego do jej realizacji. Zjawiskiem niepożądanym jest sytuacja, gdy adresaci kierują się odmiennym niż normodawca systemem wartości i ocen i z ich punktu widzenia wskazane zachowania zasługują na dezaprobatę.

Obowiązywanie norm prawnych opiera się przede wszystkim na ich uzasadnieniu **tetycznym**. Norma prawna to norma postępowania w odpowiedni sposób ustanowiona lub uznana przez odpowiedni organ państwowy, a więc w ramach określonych kompetencji i z

zachowaniem określonych procedur. Uzasadnienie aksjologiczne obowiązywania norm prawnych jest współcześnie traktowane jako uzasadnienie pomocnicze. Dla wielu norm prawnych trudno znaleźć uzasadnienie wypływające z jakiejś oceny, np. lewostronny czy prawostronny ruch uliczny, taka a nie inna kolejność rubryk deklaracji podatkowych, itp. – jest to wynik przyjęcia pewnej konwencji, co nie oznacza, że nie jest ona uzasadniona innymi względami, np. tradycją, nawykami społecznymi.

Normy pozaprawne, zwłaszcza moralne i religijne, mają uzasadnienie aksjologiczne, choć mogą mieć również uzasadnienie tetyczne, np. normy religijne wynikające z prawd objawionych, normy zawarte w kodeksie prawa kanonicznego regulujące życie Kościoła Katolickiego i jego wyznawców.

Jeżeli normy spotykają się z posłuchem adresatów w każdym przypadku lub przynajmniej dostatecznie często mówimy o **behawioralnym** obowiązywaniu normy (z ang. behaviour – „zachowanie się”).

Najogólniej mówiąc, ludzie skłonni są świadomie realizować normy postępowania (przestrzegać je) z dwóch powodów: aprobuja ich treść lub obawiają się sankcji grożącej za ich przekroczenie. **Sankcja** jest to pewna dolegliwość, jaka spotyka adresata normy w przypadku jej naruszenia. Przekroczenie norm prawnych i pozaprawnych, np. moralnych, obyczajowych, jest związane z odmiennym charakterem sankcji. Normy prawne są zabezpieczone sankcją wymierzoną przez kompetentne organy państwowe, a więc w sposób zinstytucjonalizowany. Taka sankcja jest nazywana **sankcją skupioną**. W przypadku innych norm społecznych, np. moralnych, obyczajowych, sankcja polega na spontanicznej reakcji członków środowiska społecznego, do którego należy naruszający normę. Może ona polegać na mniej lub bardziej dokuczliwej dla niego dezaprobachie, np. bojkocie, ośmieszeniu, potępieniu. Jest to tzw. **sankcja rozsiana**. Aby jakakolwiek sankcja odniosła zamierzony skutek, tj. skłoniła adresata do zachowania zgodnego z normą, musi być na tyle dolegliwa, że dla adresata mniejszym złem jest realizacja wyznaczonego zachowania aniżeli konsekwencje związane z naruszeniem normy.

Pytanie problemowe

Czym różnią się normy indywidualne od generalnych oraz abstrakcyjne od konkretnych?

Pytania testowe

1. Generalność normy prawnej oznacza, że:
 - a) wyznacza ona zachowanie, które może zdarzyć się w nieokreślonej liczbie przypadków w przyszłości;
 - b) jest ona adresowana do pewnej kategorii adresatów;
 - c) jest ona adresowana do indywidualnej osoby.

2. „1 stycznia 2021 roku należy wywiesić flagę państwową” to norma:
 - a) indywidualna i konkretna;
 - b) generalna i konkretna;
 - c) generalna i abstrakcyjna;
 - d) indywidualna i abstrakcyjna.

Repetitorium temat 6. Budowa normy prawnej

Norma prawna jest jedną z norm postępowania. Charakteryzują ją następujące właściwości: abstrakcyjność, generalność, tetyczne uzasadnienie mocy obowiązującej. Abstrakcyjność i generalność sprawiają, że normy prawne regulują typowe, ogólne stosunki społeczne, mają zapewnioną możliwość wielokrotnego użycia, dzięki czemu mogą perspektywnie (na przyszłość) oddziaływać na rzeczywistość społeczną. Ponadto generalność i abstrakcyjność norm prawnych sprzyja podstawowej zasadzie współczesnego państwa prawnego – formalnej równości obywateli wobec prawa.

Generalność i abstrakcyjność norm prawnych jest cechą norm powstających w procesie **stanowienia** prawa i odróżnia je od **decyzji stosowania** prawa, które zawierają normy **indywidualne i konkretne**.

Dla dalszych rozważań przyjmiemy, że **norma prawna jest to wypowiedź językowa, zawierająca generalną i abstrakcyjną regułę powinnego zachowania, skonstruowana z przepisów prawnych zgodnie z przyjętą koncepcją jej budowy**. Norma prawna jako reguła zachowania daje odpowiedź na pytanie: kto, w jakich warunkach, jak powinien postąpić (co jest mu nakazane, zakazane lub dozwolone czynić). Sporne jest natomiast, czy określenie, co się dzieje jeżeli adresat nie zastosuje się do wskazanego zachowania, jest integralnym składnikiem normy czy też treścią normy odrębnej. Zależy to od tego, jaką przyjmuje się koncepcję budowy normy prawnej.

W normie prawnej wyróżnia się trzy części składowe (trzy elementy): **hipotezę, dyspozycję i sankcję**. **Hipoteza** jest to ta część normy, która określa jej adresata oraz warunki lub okoliczności, w których temu adresatowi jest coś nakazane, zakazane lub dozwolone czynić. **Dyspozycja** określa wzór powinnego zachowania, czyli rodzaj zachowania nakazanego, zakazanego lub dozwolonego, wymaganego od adresata jeżeli spełnią się warunki i okoliczności określone w hipotezie tej normy. **Sankcja** to część normy, która określa rodzaj dolegliwości, jaki powinien dotknąć adresata, jeżeli mimo spełnienia się warunków określonych w hipotezie, nie zastosował się do treści dyspozycji danej normy.

Hipoteza wyznacza sytuację, w której norma prawna znajduje zastosowanie. Na tę sytuację składają się elementy **podmiotowe** dotyczące adresata (wiek, zawód, stan rodzinny, majątkowy, itp.), jak również elementy **przedmiotowe**, odnoszące się do stanów, zjawisk lub okoliczności zewnętrznych w stosunku do adresata.

Elementy hipotezy są czasami rozproszone w tekstach aktów normatywnych, np. część ogólna Kodeksu cywilnego zawiera elementy hipotez wielu norm, których dyspozycje zamieszczone są w jego części szczegółowej.

Dyspozycja normy prawnej może określać, że wskazane przez nią zachowanie jest **zakazane, nakazane lub dozwolone**.

Dozwolenie zachowań jest przedmiotem licznych kontrowersji w nauce prawa, które tutaj zostaną pominięte. We współczesnych praworządnych państwach jest przyjęta zasada, że to, co nie jest obywatelom nakazane lub zakazane przez obowiązujące prawo, jest im dozwolone. Wszystko, co nie jest objęte nakazem lub zakazem, tworzy jakby wolną sferę, w której obywatele mogą się swobodnie poruszać i podejmować wszelkie działania, na jakie mają ochotę. Pewne zachowania dozwolone (nienakazane, niezakazane) są z punktu widzenia prawa

obojętne, indyferentne, np. sposób ubierania się, spędzania wolnego czasu, kontakty towarzyskie, itp. Są to tzw. **dozwolenia słabe**, nie rodzące żadnych skutków prawnych.

Spora liczba zachowań dozwolonych jest określana przez obowiązujące przepisy prawne, są to tzw. **dozwolenia mocne**; są one prawnie uregulowane i rodzą określone skutki prawne. Z takich dozwoleń podmiot może, ale nie musi skorzystać. Jeżeli jednak zdecyduje się na dozwolone zachowanie, nie może przekraczać jego wyznaczonych granic, w przeciwnym razie naraża się na sankcję prawną. Na przykład: wierzyciel może, ale nie musi, domagać się od dłużnika zwrotu długu, jeśli tego żąda, nie może odebrać pieniędzy siłą czy też zabrać jakiś przedmiot należący do dłużnika w celu zrekompensowania długu. Gdy dłużnik nie chce zwrócić pieniędzy, wierzycielowi pozostaje droga sądowa. W tekstach prawnych dozwolenia ustanawiane za pomocą takich zwrotów, jak np. „może”, „ma prawo”, „jest uprawniony”, „wolno”.

Zasada, że wszystko co nie jest zakazane lub nakazane jest dozwolone (dozwolenie słabe) nie dotyczy **organów władzy publicznej** (państwowej i samorządowej).

Sankcja określa niekorzystne dla adresata skutki prawne, jakie mogą go spotkać za naruszenie normy prawnej. W polskim prawie występują trzy rodzaje sankcji: **represyjna**, **egzekucyjna**, **nieważności**. Mają one zróżnicowany charakter i związany z nim stopień dolegliwości oraz są obliczane na wypełnianie rozmaitych funkcji.

Sankcja represyjna, zwana krótko karą, jest dolegliwością w postaci pozbawienia człowieka cennych dla niego wartości, jak np. wolności, dóbr majątkowych, praw publicznych, prawa wykonywania określonych zawodów. Najsurowszą karą jest kara śmierci, zniesiona przez aktualnie obowiązujący polski kodeks karny.

Sankcja egzekucyjna polega na przymusowej realizacji obowiązków wyznaczonych adresatowi przez normy prawne w razie uchylania się od ich dobrowolnego wypełnienia. W tym celu zmusza się adresata do zachowań zgodnych z nakazem, np. do opuszczenia bezprawnie zajmowanego lokalu, do wydania rzeczy osobie uprawnionej, do stawiennictwa przed sądem. Jeżeli na adresacie ciąży zobowiązania pieniężne, potrzebne do ich zaspokojenia środki pozyskuje się z jego majątku, np. zasądzone alimenty ściąga komornik z wynagrodzenia za pracę.

Sankcja nieważności polega na uznaniu za nieważną czynność prawną (również i inne czynności konwencjonalne np. decyzje stosowania prawa) dokonaną niezgodnie z obowiązującym prawem (przepisami dotyczącymi dokonania danego rodzaju czynności). Sankcja nieważności oznacza, że dana czynność nie wywołuje skutków prawnych. Negatywne dla adresata następstwa polegają na tym, że dokonując wadliwej czynności prawnej nie osiąga zamierzonego celu i związanych z nim korzyści. Nieskuteczność taka może przybrać różne postacie, np. **nieważności bezwzględnej** i **nieważności względnej**. Nieważność bezwzględna następuje na mocy samego prawa (*ex lege*) bez potrzeby dokonywania jakichś dalszych czynności. Dotyka ona czynności od samego początku (*ex tunc*), co oznacza że nie wywołała żadnych skutków, a jeżeli one wystąpiły to muszą zostać unicestwione (np. przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego). Czynność prawna bezwzględnie nieważna jest uważana za niebyłą.

Nieważność względna ma miejsce wówczas, gdy określona osoba wystąpi zgodnie z prawem z wnioskiem do odpowiedniego organu (np. sądu) o stwierdzenie nieważności danej czynności prawnej. W takim przypadku czynność prawna jest nieważna *ex nunc*, tj. od chwili

orzeczenia jej nieważności przez kompetentny organ, natomiast skutki tej czynności sprzed wydania orzeczenia pozostają w mocy.

W zależności od przyjętej koncepcji **budowa** normy prawnej może się różnie przedstawiać. Najbardziej rozpowszechnione są dwie koncepcje: koncepcja **trójczłonowa** i koncepcja **norm sprzężonych**. Według koncepcji trójczłonowej w **każdej** normie prawnej występują: **hipoteza, dyspozycja i sankcja**. Zdaniem zwolenników tej koncepcji brak sankcji powoduje, że dana wypowiedź nie jest traktowana jako norma prawna.

Koncepcja norm sprzężonych głosi, że hipoteza, dyspozycja i sankcja nie stanowią elementów jednej normy, gdyż **sankcja jest normą odrębną**. W konsekwencji w systemie prawa mamy do czynienia z dwoma rodzajami norm: normami **sankcjonowanymi** i normami **sankcjonującymi**. Właściwą, bezpośrednią regułę zachowania skierowaną do adresatów zawiera norma **sankcjonowana**. Przymusowość jej realizacji wynika z innej normy, normy **sankcjonującej**. Norma **sankcjonowana** zbudowana jest z hipotezy i dyspozycji, które treściowo nie różnią się od hipotezy i dyspozycji, z których zbudowana jest norma w koncepcji trójczłonowej. Hipoteza określa adresata, warunki i okoliczności, od których zależy zastosowanie normy, dyspozycja wskazuje wzór powinienego zachowania w postaci nakazu, zakazu, dozwoleń.

Norma **sankcjonująca** również składa się z hipotezy i dyspozycji. Hipotezę normy sankcjonującej stanowi fakt naruszenia normy sankcjonowanej. Mówiąc inaczej, warunkiem zastosowania normy sankcjonującej jest stwierdzenie, że adresat normy sankcjonowanej nie postąpił w sposób wyznaczony przez jej dyspozycję, mimo że wystąpiły okoliczności określone w hipotezie. Dyspozycja normy sankcjonującej jest **właściwą** sankcją. Określa zachowanie dwóch adresatów: **pierwotnego**, którym jest adresat normy sankcjonowanej i **wtórnego**, którym jest określony organ państwowy. Adresat pierwotny ma obowiązek ponoszenia skutków niezastosowania się do dyspozycji normy sankcjonowanej, adresat wtórny (organ państwa) ma upoważnienie (kompetencję) do realizowania owych skutków.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić i scharakteryzować elementy normy prawnej wg. trójczłonowej koncepcji budowy normy prawnej.

Pytania testowe

1. Tetyczne uzasadnienie obowiązywania normy prawnej oznacza, że norma prawna obowiązuje, gdyż:

- a) została ustanowiona przez uprawniony organ, zgodnie z obowiązującą procedurą i nie została uchylona;
- b) jest społecznie akceptowana;
- c) większość społeczeństwa ją przestrzega.

2. Elementem przedmiotowym hipotezy normy prawnej jest:

- a) wiek adresata;
- b) stan rodzinny adresata;
- c) wystąpienie powodzi w miejscowości adresata;

d) zawód adresata;

Repetitorium temat 7. Norma a przepis prawny

Pojęcie „norma prawna” funkcjonuje w nauce prawa. Nie występuje w tekstach aktów normatywnych, które operują wyłącznie pojęciem „przepis prawny”, podobnie jak język praktyki prawniczej. Organy stosujące prawo wydają decyzje na „podstawie”, „w oparciu o przepisy prawne”, a nie normy prawne.

Przez **przepis prawny** rozumiemy **formę**, w której prawodawca wyraża normy prawne. Akty normatywne nie są pisane tekstem ciągłym lecz podzielonym na odcinki. Najmniejszy z takich odcinków (zwykle pojedyncze zdanie) – zaopatrzony w jakiś wskaźnik identyfikacyjny, np. numer, litera, jest nazywany przepisem prawnym.

Między normą prawną a przepisem prawnym istnieje taki stosunek jak między **treścią** (sensem, znaczeniem) a **formą**. Normy prawne wyrażają treść prawa, przepisy są formą zdaniową, w którą ujęta jest treść. Treść prawa może być przedstawiona w formie graficznej, np. znaki drogowe. Tak jak w określonym znaku drogowym jest zakodowana pewna treść (np. zakaz zatrzymywania się lub zakaz ruchu), podobnie w przepisach prawnych prawodawca koduje treść poszczególnych części normy prawnej, składających się na jej strukturę. Między znakami drogowymi a przepisami prawnymi jest jednak zasadnicza różnica. Treść poszczególnych znaków jest jednoznacznie ustalona, wystarczy się tylko z nią zapoznać. Natomiast to, jaka reguła postępowania zostanie wykodowana z przepisów prawnych zależy od wielu czynników, m.in. od sposobu interpretacji i nie musi prowadzić do jednoznacznego wyniku, tj. można otrzymać różne co do treści reguły postępowania. Teksty prawne nie dają norm prawnych w gotowej postaci, dostarczają tylko **materiału** zawartego w przepisach, z którego należy je skonstruować.

Norma prawna jest to **konstrukcja myślowa**, utworzona z elementów zakodowanych w przepisach prawnych. Norma prawna może być zbudowana:

- w całości na podstawie jednego przepisu, co jest przypadkiem rzadkim, gdyż na ogół w jednym przepisie nie udaje się zmieścić wszystkich informacji, które składają się na hipotezę, dyspozycję i sankcję normy prawnej,
- na podstawie kilku, nieraz wielu przepisów prawnych, co jest sytuacją typową.

Patrząc od strony przepisów prawnych możemy powiedzieć, że poszczególne przepisy zawierają:

- normę prawną w całości,
- jakiś fragment jednej normy,
- część różnych norm prawnych,

- w ogóle mogą nie zawierać treści normatywnych albo zawierać treści, których normatywność jest wątpliwa.

Zasady techniki prawotwórczej wymagają możliwej zwięzłości tekstów aktów normatywnych poprzez między innymi unikanie sformułowań **kazuistycznych**, tj. drobiazgowego regulowania przewidywanych, szczegółowych sytuacji. To, co dla nich wspólne, np. warunki i okoliczności zastosowania pewnej grupy norm czy konsekwencje nieprzestrzegania ich przez adresatów, prawodawca zamieszcza w odrębnej części aktu normatywnego, czasem nawet w innych aktach normatywnych zamiast powtarzać przy każdej pojedynczej regule postępowania. Dzięki temu jeden przepis bądź kilka przepisów może zawierać materiał do budowy licznych norm. Technicznym sposobem unikania zbędnych powtórzeń jest korzystanie przez prawodawcę z przepisów odsyłających.

Nie wszystkie przepisy zawarte w tekstach aktów normatywnych służą do konstruowania norm prawnych. Są to przepisy o, tzw. wątpliwej normatywności, do których zalicza się:

- niektóre przepisy konstytucji, zawierające **charakterystyki ustrojowe**,
- **definicje legalne**, tj. przepisy ustalające znaczenie wyrażen użytych w tekście prawnym. Prawodawca definiuje pewne terminy, które są w języku potocznym wieloznaczne bądź nieostre albo jeżeli chce pewnym terminom nadać odmienne znaczenie niż to, które posiadają w języku potocznym, np. rzecz, nieruchomości, przestępstwo, zbrodnia. Definicje legalne są wykorzystywane pośrednio do budowy norm prawnych,
- tzw. *leges imperfektae*: są to normy niedoskonałe, w tym znaczeniu że ich naruszenie nie powoduje żadnych skutków prawnych (nie posiadają sankcji). Przykładem może tu być norma zawarta w art. 91 § 1 K.r.o.: „Dziecko, które pozostaje na utrzymaniu rodziców i mieszka u nich, jest obowiązane pomagać im we wspólnym gospodarstwie”.

Prawodawca celowo rezygnuje z sankcji, gdy w pewnych sferach życia społecznego posługiwanie się przymusem nie jest konieczne, aby wywołać zamierzone przez prawodawcę skutki. Wystarczy ustanowić samą regułę postępowania. Ponadto w pewnych dziedzinach niemożliwa jest kontrola ze strony aparatu państwowego czy adresaci realizują skierowane do nich normy postępowania, prawodawca przewidując taką sytuację unika sankcji, aby nie osłabiać autorytetu państwa i prawa. Czasem brak sankcji jest po prostu wynikiem niedopatrzenia ze strony prawodawcy.

Leges imperfectae najczęściej występują w prawie konstytucyjnym, prawie administracyjnym, rodzinnym. Ich realizacja zabezpieczona jest innymi niż prawne sankcjami, np. sankcjami moralnymi, religijnymi, obyczajowymi.

Pytanie problemowe

Przepis prawny jako forma wyrażania norm prawnych.

Pytania testowe

1. Przepis prawny to:

- a) najmniejsza część systemu prawnego;
- b) najmniejsza wyodrębniona graficznie część tekstu prawnego;
- c) ma charakter wtórny.

2. Tzw. *leges imperfectae* nie posiadają:

- a) sankcji;
- b) hipotezy;
- c) dyspozycji;
- d) adresata.

Repetitorium temat 8. Rodzaje przepisów prawnych

Różnorodność przepisów prawnych sprawia, że dokonanie ich podziału nie jest zadaniem łatwym. Najczęściej, wyróżnia się pewne podstawowe ich typy, ze względu na występujący w nich, mniej lub bardziej wyraźnie, pewien element związany z ich treścią, formą lub funkcją.

Szeroko przyjmowanymi kryteriami są: **treść**, **stopień konkretności**, **zasięg obowiązywania**, **moc stosowania**, **przynależność do gałęzi prawa**, **stopień ogólności** lub **szczegółowości** oraz czy **rozstrzygają czy też nie o obowiązywaniu innych przepisów**.

- a) Ze względu na **treść** przepisy prawne dzielimy na: przepisy prawa **materialnego** i przepisy prawa **formalnego**. Przepisy prawa **materialnego** regulują „materię” stosunków prawnych, tj. pozwalają na budowę norm prawnych, wyznaczających wzajemne zachowania podmiotów w ramach rozmaitych stosunków prawnych. Należą do nich, np. przepisy prawa cywilnego, prawa pracy, prawa administracyjnego. Przepisy prawa **formalnego** zwane procesowymi, określają realizację norm prawa materialnego, tj. określają tryb postępowania przed organami władzy publicznej związany z dochodzeniem uprawnień, egzekwowaniem obowiązków, stosowaniem sankcji przewidzianych w prawie materialnym, np. prawo postępowania karnego, cywilnego, administracyjnego.
- b) Z uwagi na sposób formułowania reguły zachowania wyróżniamy: przepisy **konkretne blankietowe**, **odsyłające**.
 - Przepisy **konkretne** wyznaczają wprost powinno zachowanie (zawierają dyspozycję normy), np.: „Wieczysty użytkownik uiszcza przez czas trwania swego prawa opłatę roczną” (art. 238 K.c.).
 - Przepisy **blankietowe** nie formułują bezpośrednio reguły zachowania dla adresatów, lecz zawierają upoważnienie dla jakiegoś organu państwowego, aby w przyszłości taką regułę ustanowił, np.: „Rozporządzenie Rady Ministrów określi organy właściwe do przechowywania rzeczy znalezionych i do poszukiwania osób uprawnionych do ich odbioru, zasady przechowywania tych rzeczy oraz sposób poszukiwania osób uprawnionych do odbioru” (art. 185 K.c.).
 - Przepisy **odsyłające**, podobnie jak blankietowe, nie zawierają dyspozycji, lecz wskazują adresatowi, w jakim innym przepisie lub przepisach już istniejących w systemie prawa ta dyspozycja lub dyspozycje zostały sformułowane, np.: „Do zamiany stosuje się odpowiednio przepisy o sprzedaży” (art. 604 K.c.). Przepisy odsyłające ustanawiane są w celu uniknięcia wielokrotnego powtórzenia w akcie normatywnym tych samych treści lub w celu uzupełnienia ich treściami zawartymi w innym miejscu. Zapewniają zwięzłość i oszczędność tekstu prawnego.
- c) Kryterium **zasięgu obowiązywania** pozwala na wyodrębnienie przepisów prawnych **uniwersalnych** i **partykularnych**. Prawo **uniwersalne** stanowią takie przepisy prawne, których zasięg obowiązywania obejmuje całe terytorium państwa (w aspekcie prawnym). Taki zasięg mają z reguły akty normatywne pochodzące od najwyższych organów władzy państwowej i naczelných organów administracji rządowej. Prawo **partykularne** stanowią takie przepisy prawne, których zasięg obowiązywania jest ograniczony do wyodrębnionego fragmentu terytorium państwa, np. województwa, gminy. Taki zasięg obowiązywania mają akty normatywne wydawane przez terenowe organy administracji rządowej, jak i organy samorządu terytorialnego.
- d) Kryterium **mocy stosowania** pozwala na wyodrębnienie przepisów: **bezwzględnie wiążących** (*ius cogens*) i **względnie wiążących** (*ius dispositivum*). W przepisach **bezwzględnie wiążących** dyspozycja jest sformułowana w sposób kategoryczny, podmiot musi postępować w sposób wskazany przez prawodawcę, każde inne zachowanie pociąga za sobą sankcję. Przykładem przepisu bezwzględnie wiążącego jest

art. 57 § 1 K.c. „Nie można przez czynność prawną wyłączyć ani ograniczyć uprawnienia do przeniesienia, obciążenia, zamiany, lub zniesienia prawa, jeśli według ustawy prawo jest zbywalne”. O zbywalności lub niezbywalności prawa decyduje prawodawca. Podmioty nie mogą nadawać prawu zbywalnemu charakteru niezbywalnego według własnego uznania. Często prawodawca, aby poinformować adresatów, że dany przepis ma charakter bezwzględnie wiążący używa sformułowań typu: „inne postanowienia stron z mocy prawa są nieważne”, „nie jest dopuszczalne”, „zastrzeżenie przeciwne jest nieważne”. Przepisy **względnie wiążące** przedstawiają adresatom propozycję, pewien wzór zachowania, z którego mogą skorzystać lub nie skorzystać, albo mogą go zmodyfikować, ukształtować według swobodnego uznania. Prawodawca daje tutaj pierwszeństwo umownym postanowieniom stron, określających ich wzajemne uprawnienia i obowiązki. Ich względność polega na tym, że znajdują zastosowanie (np. trzeba wydać orzeczenie rozstrzygające spór pomiędzy stronami) wówczas, gdy strony nie umówiły się ze sobą albo umowa okazała się niekompletna. Charakterystyczne sformułowania dla przepisów względnie wiążących: „w braku odmiennego zastrzeżenia umownego”, „chyba że strony postanowiły inaczej”. Powyższy podział przepisów ma zastosowanie przede wszystkim w prawie prywatnym (cywilnym, rodzinnym).

- e) Przynależność do **gałęzi prawa** pozwala wyodrębnić przepisy, np. prawa konstytucyjnego, karnego, cywilnego, administracyjnego, rodzinnego, itp.
- f) Stopień **ogólności i szczególności** przepisu prawnego stanowi kryterium wyróżnienia przepisów **ogólnych** (*lex generalis*) i przepisów **szczególnych** (*lex specialis*). O ogólności i szczególności przepisów decyduje treść hipotezy i dyspozycji zrekonstruowanych na ich podstawie norm. Przepisy **ogólne** regulują szeroki zakres spraw, obejmują szeroki krąg adresatów, ustanawiają w dyspozycji ogólne reguły zachowania. Przepisy **szczególne** ustanawiają wyjątki, uregulowania odrębne w stosunku do przepisów ogólnych. Na przykład przepis: „Kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 8 lat, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności” (art. 148 § 1 K.k.) ma charakter przepisu **ogólnego** w stosunku do przepisu: „Matka, która zabija dziecko w okresie porodu pod wpływem przebiegu, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5” (art. 149 K.k.). Ogólność i szczególność może być odnoszona nie tylko do pojedynczych przepisów, ale do całych aktów normatywnych lub części danego aktu (np. ustawa ogólna – ustawa szczegółowa, część ogólna aktu – część szczegółowa).
- g) Przepisy dotyczące **obowiązywania** innych przepisów to: przepisy **derogacyjne, kolizyjne, przejściowe, wprowadzające**.

– Przepisy **derogacyjne** uchylają obowiązywanie poszczególnych, wyraźnie w nich wymienionych przepisów prawnych bądź też całych aktów normatywnych. **Przepisy kolizyjne** rozstrzygają kolizje, jakie mogą wystąpić pomiędzy przepisami prawnymi, a mówiąc ściślej pomiędzy zawartymi w nich normami. Do **kolizji** dochodzi wówczas, gdy określonego typu przypadek jest uregulowany odmiennie przez np. dwa przepisy lub dwa zespoły przepisów, co w praktyce rodzi wątpliwości, jaki z nich zastosować. Jeżeli ustawodawca z góry przewiduje wystąpienie kolizji, tworzy przepis kolizyjny, wskazujący który z niezgodnych ze sobą przepisów (zespołów przepisów) należy uznać za obowiązujący w odniesieniu do danego przypadku. Zjawisko kolizji może powstać pomiędzy przepisami obowiązującymi w różnych państwach lub pomiędzy różnymi przepisami obowiązującymi w poszczególnych częściach składowych państwa

federacyjnego. Wymienione sytuacje określa się jako kolizje przepisów w przestrzeni.

- **Przepisy przejściowe**, zwane intertemporalnymi (międzyczasowymi), wskazują jakie prawo – dotychczasowe czy nowe – ma zastosowanie do określonych sytuacji faktycznych lub prawnych, które wystąpiły jeszcze pod rządami dotychczas obowiązujących przepisów i trwają nadal, gdy już obowiązują nowe.
- Przepisy **wprowadzające** to wspólna nazwa dla przepisów derogacyjnych i przejściowych.

Pytanie problemowe

Podział przepisów prawnych ze względu na moc stosowania oraz ze względu na sposób formułowania.

Pytania testowe

1. Ze względu na stopień konkretności, przepisy prawne dzielimy na:

- a) konkretne, blankietowe, odsyłające;
- b) derogacyjne, kolizyjne, przejściowe;
- c) ius cogens i ius dispositivum.

2. Przepisy partykularne zawiera:

- a) Kodeks cywilny;
- b) Konstytucja;
- c) Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych;
- d) Uchwała Rady Gminy.

Repetytorium temat 9. Język prawny i język prawniczy

Język prawny jest to język **prawodawcy**, w którym formułuje teksty aktów normatywnych, ustaw, rozporządzeń, zarządzeń, itp. Z ich treści (bezpośrednio lub pośrednio) adresaci dowiadują się o wyznaczonych im wzorach powinnego zachowania, musi to więc być język zrozumiały i nie odbiegający w jakiś zasadniczy sposób od tego, którym posługują się na co dzień. Z drugiej jednak strony musi to być język na tyle precyzyjny, aby możliwie jednoznacznie i dokładnie wskazywał, jakiego rodzaju zachowania oczekuje prawodawca od adresatów. Cechą języka potocznego jest wieloznaczność i nieostrość wielu występujących w nim wyrazów i zwrotów językowych, nie utrudnia to jednak porozumienia się w typowych sytuacjach życiowych. Użycie ich przez prawodawcę w tekście prawnym, bez jednoczesnego uściślenia ich znaczenia, powodowałoby szereg nieporozumień i perturbacji. Język prawny, choć oparty na języku potocznym (etnicznym), różni się od niego przede wszystkim swoistymi regułami semantycznymi, dotyczącymi nadawania znaczeń terminom, zwrotom i wyrażeniom zawartym w obowiązujących tekstach prawnych. W języku prawnym występują bowiem zwroty mające to samo znaczenie co w języku potocznym, np. człowiek, brat, dziecko oraz zwroty, którym prawodawca nadaje znaczenie specyficzne, odmienne od tego, które mają w języku potocznym np. zbrodnia, egzekucja. Prawodawca może też wprowadzać nowe pojęcia, które nie występują w języku potocznym, np. zachówek, termin zawity, wstępny, zstępny. Głównym sposobem wyeliminowania nieostrości i wieloznaczności terminów zaczerpniętych z języka potocznego do języka prawnego oraz wprowadzenia terminów nowych jest korzystanie przez prawodawcę z **definicji legalnych**. Zawierają one reguły znaczeniowe, wiążące dla interpretatorów, nakazujące tak a nie inaczej rozumieć dane słowo czy zwrot językowy, występujące w tekście prawnym. Na przykład: „Dokumentem jest każdy przedmiot lub inny zapisany nośnik informacji, z którym jest związane określone prawo albo który ze względu na zawartą w nim treść stanowi dowód prawa, stosunku prawnego lub okoliczności mającej znaczenie prawne” (art. 115 § 14 K.k.). Definicje legalne mogą być dokonywane na użytek jednego aktu normatywnego, całej gałęzi prawa lub jej części bądź dla wszystkich obowiązujących przepisów, w których występuje dany zwrot lub wyrażenie językowe. Oprócz słownictwa (terminologia prawna) język prawny wykazuje pewne osobliwości gramatyczne, jak: specyficzne użycie czasu teraźniejszego, trybu oznajmującego, czy stylistyczne, np. dopuszczalność kilkakrotnego powtarzania jakiegoś wyrazu w jednym zdaniu.

Język prawniczy jest to język, w którym formułowane są różnego rodzaju wypowiedzi o obowiązującym prawie. Dokonywane są w nim, m.in. rozstrzygnięcia w procesie stosowania prawa, interpretacja przepisów, opis i ocena poszczególnych instytucji prawnych, systematyzowanie prawa, naukowa refleksja nad prawem. Język prawniczy jest dziełem prawników.

Pytanie problemowe

Język potoczny a język prawny i język prawniczy.

Pytania testowe

1. Który z poniższych punktów wskazuje na to, że mamy do czynienia z językiem prawnym:
 - a) jest to język interpretacji przepisów prawnych i refleksji naukowej;
 - b) jest zróżnicowany ze względu na ilość posługujących się nim podmiotów;
 - c) używany przez organy stanowiące prawo.
2. Osobliwością gramatyczną języka prawnego nie jest:
 - a) stosowanie nieostrości;
 - b) dopuszczalność powtórzeń;
 - c) stosowanie trybu oznajmującego;
 - d) stosowanie czasu teraźniejszego.

Repetitorium temat 10. Pojęcie wykładni prawa

Wykładnia (interpretacja) prawa jest to zespół czynności zmierzających do zrekonstruowania z obowiązujących przepisów prawnych norm postępowania i ustalenia ich znaczenia.

Przedmiotem wykładni są **teksty prawne** zredagowane w języku prawnym w postaci przepisów. Z reguły pojedynczy przepis nie zawiera wszystkich elementów treściowych normy. Aby sformułować pełną wypowiedź normatywną, wskazującą w wyczerpujący sposób jak ktoś ma postąpić w określonych okolicznościach, należy sięgnąć do licznych nieraz przepisów, niejednokrotnie znajdujących się w różnych aktach normatywnych. Dla wyrażenia nakazów, zakazów i dozwoleń prawodawca posługuje się rozmaitymi określeniami odbiegającymi od typowych sformułowań, jak np.: „jest obowiązany”, „powinien”, „zabrania się”, „jest uprawniony”. Wiele przepisów po prostu głosi, że jakiś podmiot postępuje tak a tak, jakby to był opis zachowania, a nie jego powinność. Często w przepisach jest mowa „o przysługujących prawach czy roszczeniach”, „o wykonywaniu swoich praw”, „o upoważnieniach”, „o wolnościach czy możliwościach czynienia czegoś, z wyłączeniem innych”. Tak ujęte przepisy wymagają przekształcenia na wypowiedzi o charakterze norm postępowania, formułujące żądanie określonego zachowania lub możliwości podjęcia pewnych działań, wskazujące kto, względem kogo jest do czegoś zobowiązany lub uprawniony.

Odtworzenie normy z przepisów prawnych nie wyczerpuje operacji wykładni. Kolejnym krokiem jest takie ustalenie jej treści, aby w jednoznaczny sposób charakteryzowała adresata, okoliczności i wyznaczony w nich wzór zachowania.

Pewne terminy mogą być wieloznaczne, nieostre lub niejasne, co jest następstwem oparcia języka prawnego na języku potocznym. Czasami prawodawca świadomie i celowo posługuje się wyrażeniami niedookreślonymi znaczeniowo, chcąc pozostawić organom stosującym prawo luzy decyzyjne w rozstrzyganiu konkretnych spraw lub stworzyć adresatom możliwość swobodniejszego postępowania. Czasem jednak w wyniku nienależytej staranności w formułowaniu tekstów prawnych wprowadza wadliwą znaczeniowo terminologię lub popełnia inne błędy językowe, np. dotyczące składni czy interpunkcji, co powoduje trudności w ich odbiorze.

Na temat **konieczności** przeprowadzenia wykładni występują dwa stanowiska. Według pierwszego taka konieczność występuje tylko wówczas, jeżeli z językowego punktu widzenia teksty prawne są **niejasne**, natomiast gdy nie budzą takich wątpliwości, nie wymagają

interpretacji. Drugie stanowisko, współcześnie szeroko przyjmowane, głosi że wykładni dokonuje się **zawsze**, gdyż normy prawne nie są dane w gotowej postaci i dopiero należy je wydobyć, zrekonstruować z przepisów prawnych, gdzie są zakodowane przez prawodawcę. Ponadto, jasne czy bezpośrednie znaczenie przepisów jest rzeczą względną, to co jasne dla jednego interpretatora, nie musi być jasne i oczywiste dla drugiego. Potrzeba dokonywania wykładni wynika również z ogólnego (generalnego i abstrakcyjnego) charakteru norm prawnych, regulujących typowe, rodzajowo określone sytuacje, jakie mogą wydarzyć się w przyszłości. Normy o jednoznacznym sensie dla wielu konkretnych przypadków, odniesione do przypadku o jakichś szczególnych cechach mogą wymagać skomplikowanych nieraz zabiegów interpretacyjnych dla ustalenia, czy i ten przypadek prawodawca miał na myśli.

Wykładnia przebiega według określonych, przyjętych reguł, które formułują zasady i sposoby konstruowania jednoznacznych norm, obowiązujących w danym systemie prawa. Tylko nieliczne z tych reguł są wprost zawarte w przepisach prawnych większość z nich jest tworem praktyki prawniczej i nauki prawa. Niektóre są powszechnie uznane i stosowane, co do innych wysuwa się mniej lub bardziej przekonujące argumenty, przemawiające za lub przeciw dopuszczalności posługiwania się nim przy interpretacji przepisów prawnych. Znajomość owych reguł i umiejętność korzystania z nich jest niezbędnym składnikiem wiedzy prawniczej. Zadaniem nauki prawa danego kraju jest wyznaczenie reguł interpretacyjnych oraz wskazanie „należytego” sposobu dokonywania wykładni tekstów aktów prawnych. Koncepcje formułujące postulaty, **jak należy** przeprowadzać wykładnię prawa, są to tzw. **teorie normatywne wykładni**. Obok nich występują tzw. **teorie opisowe**, które przedstawiają **jak przebiega** rzeczywisty, faktyczny proces wykładni, jakie czynniki go warunkują, jakie reguły (dyrektywy) stosują interpretatorzy, jakie uzyskują wyniki.

Wśród teorii normatywnych wyróżnia się **teorie statyczne i dynamiczne**.

Teorie **statyczne** wychodzą z założenia, że najwyższą wartością jest pewność prawa i bezpieczeństwo prawne. Prawodawca, tworząc normy prawne, nadaje im określone znaczenie, które jest niezmiennie aż do ich uchylecia. W procesie interpretacji należy dążyć do jego ustalenia zgodnie z wolą „historycznego” prawodawcy.

Teorie **dynamiczne** wskazują, że prawo nie nadąża za dynamiką życia społecznego. Regulacje prawne są często nieodpowiednie do szybko zmieniających się stosunków społecznych, a niekiedy wręcz anachroniczne. Interpretator może nadawać nowe znaczenie normom prawnym, które były tworzone dla innych warunków politycznych, społecznych, kulturowych. Może więc odstąpić od „literary prawa”, a w procesie wykładni kierować się słuszością, celowością, sprawiedliwością. Przyjęcie którejś z tych koncepcji przesądza

o wyborze określonych **dyrektyw interpretacyjnych**, dla teorii statycznych są to dyrektywy językowe i systemowe, dla dynamicznych – przede wszystkim funkcjonalne.

Dopuszczalność, zasady stosowania dyrektyw interpretacyjnych oraz ich treść uzasadnia się często przez odwołanie do pewnych milcząco przyjmowanych założeń dotyczących „**prawodawcy**”, któremu przypisuje się określone cechy, „wolę”, dążenia do celów, które „**prawodawca**” chciał osiągnąć. Przede wszystkim zakłada się, że jest to „**prawodawca racjonalny**”. Kieruje się określonym stopniem wiedzy o rzeczywistości, spójnym systemem ocen i wartości, wyznacza cele, możliwe do osiągnięcia w danych warunkach, odpowiednie środki do ich realizacji, przestrzega zasad techniki prawotwórczej. „Racjonalny prawodawca” nie jest prawodawcą rzeczywistym, jakąś konkretną osobą czy grupą osób, stanowiących organ państwowy o kompetencjach prawotwórczych. Jest to tylko pewna **konstrukcja myślowa** zakładająca, że istnieje jakiś jeden podmiot tworzący prawo, od którego pochodzą wszystkie obowiązujące akty normatywne. Dzięki konstrukcji „prawodawcy” i założeniu jego „racjonalności” możliwe jest przyjęcie takich a nie innych dyrektyw interpretacyjnych, także reguł kolizyjnych i reguł inferencyjnych, (według których dokonuje się wnioskowań prawniczych). Należy zaznaczyć, że koncepcje „racjonalnego prawodawcy” mogą być różne, w zależności od tego, jakie cechy mu się przypisuje. Zależy to m.in. od tradycji, kultury prawnej, typu systemu prawa.

Pytanie problemowe

Na czym polega wykładnia prawa?

Pytania testowe

1. Dynamiczne teorie normatywne:

- a) przedstawiają rzeczywisty przebieg wykładni oraz analizują czynniki wpływające na proces wykładni prawa;
- b) polegają na tym, iż znaczenie normy prawnej jest zmienne i zależne od tzw. społecznego otoczenia prawa;
- c) zakładają, że wynik interpretacji jest niezmienny.

2. Według statycznych teorii wykładni, kierować się należy przede wszystkim:

- a) słuszością w zmieniającej się rzeczywistości;
- b) pewnością prawa i bezpieczeństwem prawnym;
- c) sprawiedliwością w danych warunkach społecznych;

Repetitorium temat 11. Rodzaje wykładni prawa

Wykładnię można dzielić w oparciu o różne **kryteria**. Najczęściej spotykane kryteria to:

- A) **sposób dokonywania wykładni,**
- B) **podmiot dokonujący wykładni,**
- C) **wyniki wykładni.**

A) Podział wykładni ze względu na **sposób** jej dokonywania opiera się na tym, jakiego rodzaju **dyrektywy interpretacyjne** są stosowane przy interpretacji przepisów prawnych. Dyrektywy interpretacyjne dzielimy na: **językowe, systemowe i funkcjonalne** i stosownie do tego mówimy o wykładni: a) **językowej**, b) **systemowej**, c) **funkcjonalnej**. **Punktem wyjścia jest zawsze wykładnia językowa.** Jeżeli interpretowany przepis prawny (przepisy) według dyrektyw językowych ma oczywiste i jasne znaczenie, nie ma potrzeby stosowania innych dyrektyw, kolejno – systemowych i funkcjonalnych.

a) **Wykładnia językowa** polega na dokonaniu przekładu przepisów prawnych na normy postępowania i ustaleniu ich znaczenia ze względu na język, w którym zostały sformułowane. Jest to język prawny, w odniesieniu do którego obowiązują takie same reguły znaczeniowe i składniowe, jakie są stosowane przy interpretacji każdego tekstu wyrażonego w języku etnicznym oraz pewne specyficzne dyrektywy, sformułowane wyłącznie dla potrzeb języka prawnego. Wskazują one, w jaki sposób należy ustalać znaczenia występujących w nim zwrotów i wyrażen językowych.

Przykładem takiej dyrektywy może być dyrektywa nakazująca posługiwać się takim znaczeniem pewnych terminów, jakie ustalił prawodawca poprzez ich **definicje legalne**, bez względu na to, jakie znaczenie posiadają w języku potocznym.

Inna dyrektywa głosi, że identycznym sformułowaniom w ramach tego samego aktu prawnego należy nadawać to samo znaczenie, chyba że w akcie znajdują się wskazówki pozwalające na ich różne rozumienie. Jeszcze inna nakazuje w taki sposób ustalać znaczenie przepisu, aby żaden z jego zwrotów nie okazał się zbędny. Niedopuszczalne jest pomijanie określonych słów, liter, czy znaków graficznych (kropki i przecinków). Nie wolno również dodawać jakichkolwiek elementów: słów, liter, znaków graficznych. Ważną dyrektywą, z uwagi na różną postać słowną jaką mogą przybierać przepisy prawne, jest dyrektywa nakazująca traktować wypowiedź **pozornie opisową** jako wypowiedź **powinnościową** tj. wskazującą, że dany podmiot ma obowiązek postąpić w określony sposób, np. wypowiedź: „dłużnik płaci długi” oznacza „dłużnik ma obowiązek płacenia długów”. Dyrektyw językowych jest bardzo wiele i nie sposób ich wszystkich przytoczyć.

b) **Wykładnia systemowa** polega na ustaleniu znaczenia normy ze względu na miejsce, jakie zajmuje zawierający ją przepis (przepisy) w systemie prawa lub jego gałęzi albo w systematyce wewnętrznej danego aktu normatywnego. Jej zastosowanie ma miejsce wówczas, gdy w wyniku wykładni językowej nie możemy ustalić znaczenia normy, albo uzyskujemy kilka takich znaczeń i zachodzi potrzeba wyboru któregoś z nich. Podstawowe dyrektywy wykładni systemowej wypływają z założenia określonego stopnia **niesprzeczności** systemu prawa. Nakazują one w taki sposób ustalić znaczenie normy, aby nie była sprzeczna z innymi normami należącymi do systemu prawa. Jeżeli w wyniku wykładni językowej interpretator uzyska dwa lub więcej możliwych znaczeń normy, powinien wybrać takie, które nie jest sprzeczne z jakąkolwiek normą systemu prawa.

Następne dyrektywy są związane z wyróżnianiem w systemie prawa lub jego gałęzi tzw. **zasad prawa**. **Zasady prawa** wyznaczają pewne idee i wartości, które prawodawca zamierza realizować, tworząc określone reguły zachowania i instytucje prawne. **Instytucją prawną** nazywamy zespół norm prawnych, całościowo regulujących pewien wycinek stosunków społecznych określonego typu, np. instytucja małżeństwa, instytucja rozwodu, instytucja własności. **Zasady prawa** mogą być wyrażone **bezpośrednio** w obowiązującym prawie, np.

w konstytucji (zasada równości wobec prawa, wolności działalności gospodarczej i własności, wolności przekonań) lub w częściach ogólnych pewnych aktów normatywnych, szczególnie kodeksów, np. art. 5 K.p.k. zawiera następujące zasady prawa: „§ 1. Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym orzeczeniem sądu. § 2. Nie dające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego”.

Znaczna część zasad prawa jest **wyprowadzona** z pewnej grupy norm lub instytucji prawnych, dla których stanowią wspólną „rację”, uzasadnienie aksjologiczne. Na przykład: fundamentalna dla prawa cywilnego zasada ochrony dobrej wiary nie została wyrażona wprost, lecz występuje w wielu instytucjach prawa cywilnego, np. w instytucji zasiedzenia, posiadania. Dyrektywy wykładni systemowej postulują takie ustalenie znaczenia normy prawnej, aby nie była ona sprzeczna z zasadą systemu prawa lub z zasadami części (gałęzi) systemu prawa.

Dyrektywa nakazująca uwzględniać **wewnętrzną systematykę** aktu normatywnego przy interpretowaniu przepisów prawnych opiera się na założeniu, że prawodawca sytuując przepisy w ramach aktu czyni to w sposób celowy i przemyślany, z czego wynikają określone relacje między przepisami zamieszczonymi w poszczególnych częściach aktu normatywnego, np. przepisy sformułowane w części ogólnej są uzupełnieniem wszystkich przepisów w części szczegółowej, chyba że dany akt postanawia inaczej. Do dyrektyw systemowych zaliczane są również **reguły kolizyjne**.

c) **Wykładnia funkcjonalna** ma zastosowanie wówczas, gdy mimo przeprowadzenia interpretacji za pomocą reguł językowych (ewentualnie i systemowych) interpretowany przepis prawny (przepisy) dalej jest niejasny językowo i nie można jednoznacznie ustalić znaczenia zawartej w nim normy. Dyrektywy funkcjonalne nakazują przy interpretacji tekstów prawnych odwoływać się do kontekstu politycznego, społeczno-gospodarczego i kulturowego funkcjonowania danej normy, zwłaszcza do uznawanych i preferowanych przez prawodawcę ocen, wartości i celów, którymi się kierował przy jej ustanawianiu. Wszystkie dyrektywy **funkcjonalne** opierają się na założeniu, że dopuszczalne jest tylko takie ustalenie znaczenia normy prawnej, które jest zgodne z przypisywanymi prawodawcy wartościami i celami, zaś z kilku możliwych dopuszczalnych wersji znaczeniowych należy wybrać tę, która posiada najsilniejsze uzasadnienie aksjologiczne czy celowościowe (instrumentalne). Cała trudność, jak podnosi doktryna prawnicza, polega na tym że nie można dokładnie wskazać na jakiej podstawie przypisuje się prawodawcy takie a nie inne cele, zamiary i oceny.

B) Wykładni prawa mogą dokonywać różne podmioty. Z uwagi na to, kto dokonuje wykładni możemy wyróżnić:

- wykładnię **autentyczną**,
- wykładnię **legalną**,
- wykładnię **praktyczną**,
- wykładnię **doktrynalną**.

Wykładni **autentycznej** dokonuje prawodawca, tj. organ władzy publicznej, który ustanowił dane przepisy, zgodnie z przyjętą zasadą: kto jest uprawniony do tworzenia prawa, może dokonywać jego interpretacji.

Wykładni **legalnej** dokonuje organ państwowy, który nie jest twórcą interpretowanych przepisów, ale ma generalną kompetencję do dokonywania wiążącej wykładni wszystkich, bądź tylko pewnego rodzaju aktów normatywnych. W Polsce obecnie takiego organu nie ma. Wykładnia **autentyczna i legalna (jeżeli istnieje)** mają **powszechną moc wiążącą** (obowiązującą) oznacza to, że wszyscy adresaci interpretowanego przepisu oraz wszystkie organy stosujące prawo są związani jego znaczeniem ustalonym przez interpretujący organ.

Wykładni **praktycznej** dokonują organy stosujące prawo, a zwłaszcza sądy. Nie ma ona mocy powszechnie obowiązującej, lecz **ograniczoną**, przy czym jej zakres jest uzależniony od tego, w jakim celu i trybie jej dokonuje. Można tu wyróżnić wykładnię **wiązącą w danej**

sprawie oraz wykładnię dokonywaną w ramach działalności pozaorzeczniczej Sądu Najwyższego.

Wykładnia doktrynalna (naukowa) jest dokonywana przez przedstawicieli nauki prawa i **nie posiada** mocy wiążącej. Najczęściej jest ona przeprowadzana w oderwaniu od konkretnego rozstrzygnięcia, gdy analizując dane przepisy rozważa się różne możliwości ich interpretacji, ewentualnie wskazuje się interpretację „właściwą” zdaniem danego autora. Przeprowadza się również oceny interpretacji przepisów prawnych dokonywanej przez organy stosujące prawo na podstawie wydawanych przez nie orzeczeń. Komentarz do konkretnego orzeczenia, np. sądowego nosi nazwę **glosy**. Jej autor może zgadzać się lub nie zgadzać się z przyjętymi przez dany sąd sposobami wykładni i uzyskanymi rezultatami, podając odpowiednią argumentację.

Wykładnia doktrynalna ma charakter nieoficjalnej, niewiążącej opinii, a praktyka stosowania prawa może się z nią liczyć, o ile uzna ją za trafną. Szczególne znaczenie ma wykładnia doktrynalna pochodząca od wybitnych znawców i autorytetów w danej gałęzi prawa, zawarta w komentarzach do poszczególnych kodeksów.

C) Wyniki wykładni

Wykładnia może być rozumiana nie tylko jako **zespół czynności** interpretacyjnych (proces interpretacyjny) ale także jako jego **wynik**. W tym znaczeniu mówimy o wykładni **dosłownej** (literalnej), **rozszerzającej** i **zwężającej**. Dokonując wykładni za pomocą dyrektyw językowych, systemowych i funkcjonalnych możemy czasami dojść do różnych wyników, tj. do różnych znaczeń normy skonstruowanej z interpretowanych przepisów prawnych i zachodzi potrzeba (konieczność) wyboru jednego z nich. Punktem odniesienia przy porównywaniu wyników wykładni jest zawsze rezultat otrzymany za pomocą dyrektyw językowych.

Wykładnia **literalna** ma miejsce wówczas, gdy przy zastosowaniu dyrektyw językowych otrzymujemy **jednoznaczne** znaczenie normy, co ewentualnie możemy potwierdzić odwołując się do systemowych i funkcjonalnych dyrektyw interpretacyjnych (stąd też inna nazwa – **wykładnia stwierdzająca**).

Wykładnia **rozszerzająca** polega na tym, że w wyniku zastosowania dyrektyw systemowych lub funkcjonalnych przyjmujemy **szersze** znaczenie normy (szerszy zakres zastosowania lub szerszy zakres normowania normy), aniżeli to, które zostało ustalone poprzez dyrektywy językowe. Innymi słowy, odrzucamy wynik wykładni językowej, gdyż dochodzimy do wniosku, że prawodawca powiedział za mało niż chciał powiedzieć. Uznajemy, że norma odnosi się do szerszego kręgu adresatów, szerszej sytuacji (zakres zastosowania normy) lub do szerszej klasy powiniennych zachowań (zakres normowania normy).

Wykładnia **zwężająca** polega na przyjęciu ze względu na dyrektywy systemowe lub funkcjonalne **węższego** zakresu zastosowania lub normowania normy w porównaniu z tym, który wynika z dyrektyw językowych.

Pytanie problemowe

Podział wykładni ze względu na sposób jej dokonywania i ze względu na podmiot dokonujący wykładni.

Pytania testowe

1. Z uwagi na podmiot dokonujący wykładni, te dzielimy m.in. na:

- a) językową;
- b) systemową;

c) doktrynalną.

2. Przedstawiciele nauki prawa dokonują wykładni:

- a) praktycznej;
- b) autentycznej;
- c) legalnej;
- d) doktrynalnej.

Repetitorium temat 12. Wnioskowania prawnicze

Wykładnia prawa, jako operacja myślowa, której celem jest ustalenie znaczenia norm wykodowanych z przepisów prawnych, nazywana jest wykładnią w **ścisłym znaczeniu**. Natomiast pojęcie wykładni w **szerokim** znaczeniu obejmuje ponadto wnioskowania prawnicze. **Wnioskowania prawnicze** opierają się na założeniu, że racjonalny prawodawca uznaje za obowiązujące nie tylko normy, które zakodował w przepisach prawnych, ale także i takie normy, które pozostają z tymi pierwszymi w określonym związku logicznym, przyczynowym czy aksjologicznym, chociaż w tekście aktu normatywnego nie ma o nich mowy. **Wnioskowanie prawnicze polega na uznaniu przez interpretatora za obowiązujące takie normy, które są konsekwencjami norm uprzednio wyinterpretowanych z obowiązujących przepisów prawnych.** Wnioskowań prawniczych dokonuje się przy pomocy **reguł inferencyjnych**, które podobnie jak reguły interpretacyjne są wytworem praktyki i nauki prawa. Do najczęściej stosowanych reguł inferencyjnych należą:

a) **reguła instrumentalnego nakazu i reguła instrumentalnego zakazu**. Reguła **instrumentalnego nakazu** głosi, że jeżeli obowiązuje norma nakazująca realizację określonego stanu rzeczy, to należy przyjąć że obowiązują również normy nakazujące czynić wszystko to, co jest konieczne dla zrealizowania owego stanu rzeczy.

Reguła instrumentalnego zakazu głosi, że jeżeli realizacja określonego stanu rzeczy jest adresatowi nakazana przez obowiązujące prawo, to zakazane są mu wszelkie takie działania, które są wystarczające, aby nakazany stan rzeczy nie został zrealizowany. Na przykład: jeżeli ktoś jest zobowiązany do pilnowania jakiegoś terenu, to wynika z tego nakaz częstego obchodzenia go, kontrolowania czy nie przebywają na nim niepowołane osoby, czy zamknięte są wszystkie wejścia, itp. Równocześnie wynika zakaz spania, upijania się, oddalania się, itp. Powyższe reguły opierają się na założeniu związku przyczynowego między normami dotyczącymi celu i prowadzących do niego zachowań (działań, zaniechań). Tradycyjnie, oparte o nie rozumowanie określa się mianem **wnioskowania „z celu na środki”**. Jeżeli dozwolony jest cel, to i dozwolone są prowadzące do niego środki, jeżeli zakazany jest cel, zakazane są również środki prowadzące do niego.

b) reguły **wnioskowań *a fortiori*** według schematu rozumowania „jeżeli tak ..., to tym bardziej ...”. Występują one w dwóch postaciach: argumentum a maiori ad minus (z większego na mniejsze) i argumentum a minori ad maius (z mniejszego na większe). Jeżeli ktoś jest uprawniony lub zobowiązany do czynienia czegoś więcej, to tym bardziej jest uprawniony lub zobowiązany do czynienia czegoś mniej (z większego na mniejsze), np. jeżeli organ państwowy ma kompetencję prawotwórczą do stanowienia danego aktu normatywnego, tym bardziej ma kompetencję do dokonywania jego wykładni. Jeżeli jest się zobowiązanym do tolerowania wejścia na teren własnej posesji sąsiada w celu zebrania owoców spadłych lub zwisających z jego drzewa, to tym bardziej obowiązek ten dotyczy sytuacji, gdy sąsiad sięga po owoce ze swego gruntu (art. 148 K.c.). Jeżeli komuś jest zakazane czynić mniej, tym bardziej zakazane jest mu czynić więcej (z mniejszego na większe) np. jeżeli zakazane jest wejście do lasu, to tym bardziej zakazane jest rozbijanie namiotu, palenie ogniska, itp.

Słabością tego typu wnioskowań jest trudność w ustaleniu, co w konkretnym przypadku jest „mniejsze”, a co „większe”, przy czym oceny różnych interpretatorów mogą znacznie się od siebie różnić.

c) **reguła wnioskowania z przeciwności „a contrario”**. Jeżeli pewien stan rzeczy, spełniający określone przesłanki pociąga za sobą określone konsekwencje prawne, to stan rzeczy niespełniający takich przesłanek, nie pociąga za sobą takich konsekwencji prawnych.

Na przykład: art. 114 § 1 K.r.o. stanowi: „Przysposobić można jedynie osobę małoletnią i tylko dla jej dobra”. Wnosząc *a contrario* należy przyjąć, że nie można przysposobić dziecka, jeżeli celem przysposobienia miałyby być wyłącznie dobro osoby przysposabiającej (tej, która adoptuje dziecko) np. potrzebna jest jej pomoc do prowadzenia gospodarstwa, do pilnowania własnych dzieci, itp.

Dopuszczalność wnioskowania z przeciwności jest niekiedy wskazana przez prawodawcę poprzez użycie w tekście prawnym takich słów jak np. „tylko”, „jedynie”, „wyłącznie”.

Do wnioskowań prawniczych zalicza się także **wnioskowanie poprzez analogię** (*per analogiam*, zwane także *argumentum a simili* – wnioskowanie z podobieństwa). Ten rodzaj wnioskowania znajduje zastosowanie przy usuwaniu **luk** w prawie. Z **luką** w prawie mamy do czynienia wówczas, gdy dla rozstrzygnięcia konkretnego stanu faktycznego brakuje normy prawnej, a na podstawie całokształtu obowiązujących przepisów prawnych można przyjąć, że powinien być prawnie uregulowany. Prawodawca regulując pewien wycinek stosunków społecznych nie jest w stanie z góry przewidzieć wszystkich możliwych ewentualności, jakie mogą wystąpić w danej dziedzinie życia społecznego. Ponadto prawo ze swej istoty jest statyczne i często nie nadąża za gwałtownym nieraz tempem przemian społecznych i nie normuje sytuacji, które by tego wymagały. Organ stosujący prawo staje czasami przed koniecznością rozpatrzenia takiego przypadku i wówczas korzysta z wypracowanych przez praktykę prawniczą i naukę prawa sposobów eliminowania tego typu braków (luk) w obowiązującym prawie. Są nimi **analogia z ustawy** (*analogia legis*) i **analogia z prawa** (*analogia iuris*). **Analogia z ustawy** polega na tym, że do jakiegoś stanu faktycznego nieuregulowanego normą prawną stosuje się normę prawną, która reguluje podobny stan faktyczny. Przyjmuje się tutaj założenie, że prawodawca działa racjonalnie i konsekwentnie i gdyby przewidział dany stan faktyczny uregulowałby go tak samo, jak stan objęty regulacją prawną. Przy analogii z ustawy istotne jest nie tylko podobieństwo stanów faktycznych, ale i cel normy. Zakłada się, że tam gdzie występuje ten sam cel (ta sama racja), powinno być takie samo uregulowanie prawne. Przykładem analogii z ustawy może być analogiczne stosowanie art. 145 K.c. do przypadków ustanowienia służebności drogi koniecznej dla nieruchomości nie mającej dostępu do sieci elektrycznej. Art. 145 § 1 K.c. mówi: „Jeżeli nieruchomość nie ma odpowiedniego dostępu do drogi publicznej lub do należących do tej nieruchomości budynków gospodarskich, właściciel może żądać od właścicieli gruntów sąsiednich ustanowienia za wynagrodzeniem potrzebnej służebności drogowej (droga konieczna)”. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że względy społeczno-gospodarcze, leżące u podstaw art. 145 K.c. uzasadniają również potrzebę korzystania z energii elektrycznej. Możliwe jest więc ustanowienie odpowiedniej służebności gruntowej w celu doprowadzenia linii elektrycznej do nieruchomości.

Analogia z prawa ma odmienny charakter. Przede wszystkim dotyczy pewnych sytuacji o szczególnych, swoistych cechach i przez to niepodobnych do żadnego stanu faktycznego, uregulowanego jakąkolwiek normą prawną, nie jest więc możliwe zastosowanie analogii z ustawy.

Dla rozstrzygnięcia takiej sytuacji tworzy się jakby nową normę prawną, na tej podstawie, że znajduje ona takie samo uzasadnienie w ocenach i wartościach, jakie leżą u podstawy wielu innych norm zawartych w systemie prawa. Analogia z prawa opiera się na założeniu, że skoro obowiązują normy o określonym uzasadnieniu, to również może obowiązywać norma, dla której można wskazać takie samo uzasadnienie. Organ stosujący prawo tworząc nową normę kieruje się ogólnymi intencjami prawodawcy, preferowanymi przez niego wartościami, istotnymi z punktu widzenia całego systemu prawa lub jego części, znajdującymi przede wszystkim wyraz w zasadach prawa.

W polskiej nauce prawa analogia z prawa jest uznawana w zasadzie za niedopuszczalną, z uwagi na zbyt daleko posuniętą swobodę organu stosującego prawo, możliwość popełnienia błędu, co może podważać zaufanie do prawa. Natomiast analogia z ustawy znajduje zastosowanie zwłaszcza w prawie cywilnym, o ile z treści przepisu nie wynika jednoznacznie, że odnosi się on wyłącznie do określonego w nim stanu faktycznego. Zgodnie z zasadą, że wyjątki nie ulegają rozszerzeniu, nie wolno stosować analogii z ustawy do stanów faktycznych podobnych do tych, które są określone w hipotezie *lex specialis*. W prawie karnym niedopuszczalne jest stosowanie analogii na niekorzyść oskarżonego.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić reguły inferencyjne i scharakteryzować jedną z nich.

Pytania testowe

1. Które z poniższych zdań wskazuje na wnioskowanie *a contrario*:

- a) jeżeli obowiązuje norma nakazująca realizację określonego stanu rzeczy, to należy przyjąć, że obowiązują również normy nakazujące czynić wszystko to, co jest konieczne dla zrealizowania owego stanu rzeczy;
- b) jeżeli pewien stan rzeczy, spełniające określone przesłanki pociąga za sobą określone konsekwencje prawne, to stan rzeczy nie spełniający takich przesłanej nie pociąga za sobą takich konsekwencji prawnych;
- c) jeżeli realizacja określonego stanu rzeczy jest adresatowi nakazana przez obowiązujące prawo, to nakazane są mu wszelkie takie działania, które są wystarczające aby nakazany stan rzeczy nie został zrealizowany.

2. Analogia z ustawy może znaleźć zastosowanie:

- a) w prawie cywilnym, jeśli przepis tego jednoznacznie nie wyklucza;
- b) w prawie podatkowym, na korzyść Skarbu Państwa;
- c) w polskim systemie prawnym nigdy;

Repetitorium temat 13. Pojęcie obowiązywania prawa

Mówiąc o **obowiązywaniu** jakiejkolwiek normy społecznej (prawnej, moralnej, religijnej, obyczajowej) mamy na myśli jakiś rodzaj jej **uzasadnienia**, który sprawia, że daną normę uważamy za **wiążącą**, według której należy postąpić we wskazanych przez nią okolicznościach. Normy, które takiej argumentacji nie posiadają, uważane są za nieobowiązujące, nieistotne. Przypomnijmy, (była o tym mowa przy charakterystyce różnych norm postępowania), że wyróżnia się trzy podstawowe rodzaje uzasadnień: **aksjologiczne**, **behawioralne** i **tetyczne**. Uzasadnienie **aksjologiczne** – norma obowiązuje, gdy wyznaczone przez nią zachowanie jest aprobowane (oceniane dodatnio) w świetle przyjmowanych ocen i wartości. Uzasadnienie **behawioralne** – norma obowiązuje, jeżeli jest faktycznie realizowana przez adresatów (stosowana przez organy państwowe, przestrzegana przez obywateli), w zdecydowanej większości przypadków. Uzasadnienie **tetyczne** – norma jest uważana za obowiązującą, gdy ustanowił ją podmiot, co do którego istnieje wśród adresatów przekonanie, że jest uprawniony do formułowania norm prawnych i żądania wobec nich posłuchu.

W zależności od rodzaju uzasadnienia możemy mówić o aksjologicznym, behawioralnym i tetycznym (formalnym) kryterium obowiązywania norm. Zagadnienie kwalifikowania norm jako obowiązujących i jako nieobowiązujących ma zasadnicze znaczenie praktyczne, bowiem tylko wobec norm, które obowiązują adresaci mają powinność określonego przez nie zachowania. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do norm prawnych, których realizacja zabezpieczona jest sankcją przymusu państwowego. Adresaci muszą mieć jasność, jakie normy obowiązują w danym systemie prawa.

W nauce prawa spotyka się trzy wymienione koncepcje obowiązywania norm prawnych, jednak z punktu widzenia praktyki prawniczej zwłaszcza w systemach prawa stanowionego, zasadnicze znaczenie ma **tetyczny** (zwany też formalnym) sposób uzasadnienia mocy obowiązującej normy prawnej. Pojęcie obowiązywania dotyczy w zasadzie norm prawnych, z uwagi na fakt, że formą wyrażania norm prawnych są przepisy prawne zawarte w aktach normatywnych, mówi się o obowiązywaniu przepisów prawnych czy całych aktów normatywnych.

Norma prawna posiada **moc obowiązującą** jeżeli:

- została ustanowiona przez podmiot posiadający kompetencje prawotwórcze, w odpowiedniej formie i w odpowiednim trybie,
- akt normatywny, w którym została zakodowana, został należycie ogłoszony,

- przepis prawny (przepisy), z którego norm została skonstruowana, nie został uchylony przez odpowiedni organ w odpowiedniej formie bądź nie wyszedł z użycia w drodze *desuetudo* (długotrwałe niestosowanie),
- nie jest sprzeczna z żadną inną obowiązującą normą prawną lub jeżeli jest sprzeczna, to nie utraciła mocy obowiązującej na podstawie przyjętych reguł walidacyjnych.

Reguły **walidacyjne** są to reguły włączania (i wyłączania) norm do (i z) systemu prawa. do reguł walidacyjnych zalicza się m.in. **reguły kolizyjne**, przy pomocy których usuwa się sprzeczności w prawie oraz **reguły** dotyczące **wnioskowań** prawnych. W wyniku wnioskowań prawnych za obowiązujące uznaje się również normy, które nie są wprost, bezpośrednio wyrażone w tekstach aktów normatywnych, lecz są konsekwencją takich norm, ujętych w formie przepisów prawnych zamieszczonych w danym obowiązującym akcie normatywnym. **Moc obowiązująca** wszystkich norm, które spełniają wskazane wyżej formalne wymagania ich obowiązywania jest **identyczna**, natomiast **różna** jest ich **moc prawna** w zależności od rangi aktu normatywnego, w którym są zawarte.

Pytanie problemowe

Kiedy norma prawna posiada moc obowiązującą.

Pytania testowe

1. Norma prawna posiada moc obowiązującą, jeżeli:

- a) nie została ustanowiona przez podmiot posiadający kompetencje prawotwórcze, w odpowiedniej formie i w odpowiednim trybie;
- b) przepis prawny (przepisy), z którego norm została skonstruowana, został uchylony przez odpowiedni organ w odpowiedniej formie bądź wyszedł z użycia w drodze *desuetudo* (długotrwałego niestosowania);
- c) nie jest sprzeczna z żadną inną obowiązującą normą prawną lub jeżeli jest sprzeczna, to nie utraciła mocy obowiązującej na podstawie przyjętych reguł walidacyjnych.

2. Uzależnienie obowiązywania normy od tego, czy wyznaczone przez nią zachowanie jest zgodne z przyjmowanymi ocenami i wartościami to uzasadnienie:

- a) behawioralne;
- b) tetyczne;
- c) formalne;
- d) aksjologiczne.

Repetytorium temat 14. Zakresy obowiązywania prawa

Każda norma prawna (akt normatywny) obowiązuje na określonym terytorium, w stosunku do określonych kategorii adresatów, w określonym czasie. Stosownie do tego mówimy o trzech zakresach obowiązywania:

- a) **terytorialnym** (przestrzennym)
- b) **osobowym** (personalnym)
- c) **czasowym** (temporalnym)

a) Akty normatywne obowiązują na określonym **terytorium**. O tym, co stanowi terytorium państwa decydują normy prawa wewnętrznego i prawa międzynarodowego. W jego skład wchodzi: wydzielony granicami państwa obszar lądowy, wody przybrzeżne, wnętrze ziemi pod tymi obszarami oraz przestrzeń powietrzna wznosząca się nad nimi. Górna granica przestrzeni powietrznej nie jest dokładnie ustalona, natomiast w głąb ziemi granica teoretycznie sięga środka kuli ziemskiej, praktycznie jest wyznaczona technicznymi możliwościami eksploatacyjnymi. Na obszar morski składają się morskie wody wewnętrzne, tj. wody między lądem a wewnętrzną granicą morza terytorialnego oraz morze terytorialne czyli pas wodny między wodami wewnętrznymi a, tzw. morzem otwartym.

W granicach tak rozumianego terytorium państwo sprawuje w sposób wyłączny swą władzę w stosunku do wszystkich jego składników naturalnych i sztucznych oraz w stosunku do wszystkich osób fizycznych przebywających na tym terytorium (**zwierzchnictwo terytorialne**). Terytorialne zwierzchnictwo państwa obejmuje także statki morskie, powietrzne i kosmiczne, występujące pod banderą danego państwa. Nie rozciąga się natomiast na placówki dyplomatyczne państw obcych akredytowanych w danym państwie oraz na te tereny, gdzie stacjonują obce siły zbrojne. Powyższe ograniczenia wynikają z umów międzynarodowych pomiędzy państwem przysyłającym przedstawicielstwo dyplomatyczne lub siły zbrojne. **Obowiązywanie terytorialne** prawa wynika z zasady zwierzchnictwa terytorialnego państwa, prawo wewnętrzne nie obowiązuje tylko na tych terenach, które są wyłączone spod zwierzchnictwa terytorialnego.

b) **Personalny** zakres obowiązywania prawa dotyczy zagadnienia, wobec jakich kategorii adresatów prawo danego państwa ma moc obowiązującą. Ogólna zasada głosi, że obowiązuje wszystkie osoby znajdujące się na jego terytorium. Dotyczy to przede wszystkim ogółu obywateli danego państwa, ponadto pewne normy prawne mogą ich obowiązywać, niezależnie od tego, gdzie się znajdują. Na przykład, art. 109 K.k. stanowi: „Ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo za granicą”.

Obok obywateli państwa jego prawu wewnętrznemu podlegają cudzoziemcy i apatrydzi (osoby nie posiadające żadnego obywatelstwa), stale lub czasowo zamieszkujący bądź przebywający na jego terytorium. Sytuacja prawna cudzoziemców (osoby posiadające obywatelstwo innego państwa) jest wyznaczona nie tylko przez normy prawa wewnętrznego, ale również przez niektóre normy prawa międzynarodowego, wynikające z umów międzynarodowych, zawartych między państwem, z którego dana osoba pochodzi a państwem pobytu. Ponadto w odróżnieniu od apatrydy, cudzoziemiec ma możliwość korzystania z opieki dyplomatycznej własnego państwa w państwie pobytu. Ogólnie można powiedzieć, że osobom niebędącym obywatelami danego państwa przysługuje podobny status prawny, jak jego obywatelom, choć w porównaniu z nimi mogą mieć węższy zakres praw podmiotowych, zwłaszcza politycznych.

Szczególną pozycję prawną posiadają przedstawiciele dyplomatyczni obcych państw, akredytowani w danym państwie. Korzystają oni z **immunitetów** dyplomatycznych. Najważniejszy z nich to immunitet nietykalności, tj. zakaz stosowania wobec nich jakichkolwiek środków przymusu oraz immunitet jurysdykcyjny czyli wyłączenie ich spod

jurysdykcji (prawa sądenia) państwa przyjmującego. Również obywatele danego państwa mogą mieć przyznane immunitety z uwagi na pełnione funkcje, np. **immunitet sędziowski, poselski**.

c) **Czasowy** zakres obowiązywania aktu normatywnego i zawartych w nim norm prawnych wymaga ustalenia dwóch momentów: **początkowego**, z którym dany akt wchodzi w życie i **końcowego**, kiedy traci moc obowiązującą.

Podstawą wejścia w życie danego aktu normatywnego jest jego **należyte ogłoszenie** (przez publikację w stosownym dzienniku publikacyjnym lub w odniesieniu do niektórych aktów prawa miejscowego w sposób zwyczajowo przyjęty na danym terenie). Zgodnie z powszechną zasadą przyjętą we współczesnych systemach prawnych, moment od którego zaczyna obowiązywać dany akt jest **wskazany** przez sam akt w jego postanowieniach końcowych i nie może być **wcześniejszy** niż chwila jego ogłoszenia (**prawo nie działa wstecz**).

Ten moment może być wskazany w następujący sposób:

- jest nim data ogłoszenia danego aktu w dzienniku publikacyjnym (chodzi o datę jaką nosi dziennik publikacyjny, w którym jest zamieszczony dany akt) lub data ogłoszenia w sposób zwyczajowo przyjęty na danym terenie, wówczas akt normatywny uzyskuje moc obowiązującą „z dniem ogłoszenia”
- data kalendarzowa podana przez dany akt, od której nadejścia uzyskuje on moc obowiązującą np. 1 stycznia 2025 roku
- data, która następuje po upływie określonej liczby dni od ogłoszenia danego aktu, np. „Ustawa wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia”

W RP obowiązuje generalna zasada, że akty normatywne, wobec których istnieje obowiązek publikowania w Dzienniku Ustaw lub w Monitorze Polskim wchodzi w życie po 14 dniach od ich ogłoszenia w tym dzienniku publikacyjnym, jeżeli same nie stanowią inaczej. Zwrot „akt wchodzi w życie...”, jest równoznaczny ze zwrotem „akt obowiązuje” i oznacza, że od określonej daty adresaci powinni postępować zgodnie z normami zawartymi w danym akcie. Okres od daty ogłoszenia do daty wejścia w życie (data ogłoszenia jest wcześniejsza od daty wejścia w życie) nosi nazwę ***vacatio legis*** (spoczynku prawa). Jest on potrzebny na zaznajomienie się z nową regulacją i na przygotowanie się (np. techniczno-organizacyjne) do jego przestrzegania i stosowania.

Akty normatywne regulujące obszerne dziedziny życia społecznego, zwłaszcza kodeksy, mają długi okres *vacatio legis*, np. kodeks karny został opublikowany w Dzienniku Ustaw w dniu 2 sierpnia 1997 r. zaś wszedł w życie z dniem 1 września 1998 r. W każdym przypadku, gdy sam akt nie ustanawia momentu, od którego zaczyna obowiązywać, przyjmuje się, że jest nim moment jego należytego ogłoszenia. Szeroko przyjętą zasadą w europejskich kulturach prawniczych jest zasada głosząca **niedopuszczalność wstecznego działania prawa** (*lex retro non agit*). Oznacza ona, że prawo może dotyczyć tylko takich zachowań oraz wiązać skutki prawne z takimi zdarzeniami, które nastąpią dopiero w przyszłości, tj. po wejściu w życie regulującego je aktu normatywnego (najwcześniej z chwilą jego ogłoszenia). Wyjątkowo, jest możliwe odstępstwo od tej zasady, i prawo może działać wstecz, gdy zmniejsza ciężary nałożone na adresatów, zwiększa ich korzyści, przewiduje łagodniejszą sankcję. Przestrzeganie zasady niedziałania prawa wstecz jest jedną z istotnych gwarancji praw i wolności obywatelskich. Może ona mieć rangę zasady konstytucyjnej lub być wyrażona w ustawach. Zawiera ją, np. Kodeks karny w art. 1 § 1: „Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia”.

Akt normatywny **przestaje** obowiązywać z dniem:

- uchylenia go przez przepisy derogacyjne nowego aktu,
- wskazanym w samym akcie, o ile został wydany na określony czas.

Większość aktów normatywnych nie zawiera postanowień do kiedy obowiązuje. Obowiązują tak długo, dopóki nie zostaną uchylone mocą później wydanych aktów normatywnych.

Wyjątkowo uznaje się za nieobowiązujące akty normatywne (normy, przepisy prawne) które przez odpowiednio długi czas **nie były stosowane** przez organy państwa, mimo że występowały okoliczności do ich stosowania. Formalnie obowiązujący akt nie jest przestrzegany przez obywateli (lub tylko pewne przepisy), gdyż są oni przekonani, że taki akt nie obowiązuje i nie wywołuje to reakcji organów państwowych w postaci sankcjonowania przekroczeń zawartych w nim norm. Wówczas mówi się, że taki akt faktycznie utracił moc obowiązującą w drodze *desuetudo* (**długotrwałego niestosowania**, zwykle chodzi o okres kilkudziesięciu lat).

Jeżeli nie zachodzi żaden z wymienionych przypadków utraty mocy obowiązującej aktu przyjmuje się, że przestaje on obowiązywać z momentem wejścia w życie nowego aktu, odmiennie regulującego te same stosunki społeczne. Nowy akt, jeżeli reguluje inaczej zagadnienia stanowiące przedmiot unormowań aktów wcześniejszych, powinien zawierać **przepisy derogacyjne**, uchylając bądź całe akty bądź niektóre z ich postanowień, aby uniknąć **kolizji** norm prawnych. **Kolizja** jest wynikiem nadmiaru przepisów normujących dany przypadek, przy czym zawarte w nich normy są ze sobą niezgodne tj. wyznaczają adresatom wyłączające się sposoby zachowania, np. jedna norma nakazuje, druga zaś zakazuje tego samego zachowania w tych samych okolicznościach. Nie jest możliwe, aby adresaci mogli postąpić zgodnie z każdą z tych norm.

Pytanie problemowe

Wskaż zakresy obowiązywania prawa i omów jeden z nich

Pytania testowe

1. Terytorialny zakres obowiązywania normy prawnej oznacza, że:

- a) akt normatywny obowiązuje od momentu wejścia w życie;
- b) akt normatywny przestaje obowiązywać w wyniku *desuetudo*;
- c) państwo ma wyłączność w wykonywaniu władzy na swoim obszarze.

2. Zakaz stosowania przymusu wobec dyplomaty przekraczającego prędkość na autostradzie to wyjątek od obowiązywania prawa w zakresie:

- a) terytorialnym;
- b) osobowym;
- c) czasowym;
- d) temporalnym.

Repetytorium temat 15. Reguły kolizyjne

Dla rozwiązania kolizji norm prawnych doktryna i praktyka prawnicza wypracowały pewne **reguły kolizyjne** wskazujące, który z dwóch przepisów zawierających niezgodne ze sobą normy należy uznać za obowiązujący, a który za nieobowiązujący.

Wyróżnia się trzy podstawowe reguły oparte o kryterium **chronologiczne, merytoryczne i hierarchiczne**.

Reguła chronologiczna głosi, że **norma późniejsza usuwa normę wcześniejszą** (*lex posterior derogat legi priori*). Decydującym kryterium jest tutaj różna data wydania dwóch aktów normatywnych. Przyjmuje się, że chodzi o datę ich ogłoszenia, a nie o datę ich wejścia w życie, które to daty mogą być różne z uwagi na *vacatio legis*. Do zastosowania tej reguły konieczny jest warunek, aby akt późniejszy nie był hierarchicznie niższy od aktu wcześniejszego, natomiast mogą to być akty równorzędne.

Reguła merytoryczna opiera się na zasadzie, że **norma regulującą sytuację szczególną, uchyla normę ogólną**, tylko w takim zakresie, w jakim wprowadza unormowania **odrębne** (wyjątek). Warunkiem zastosowania tej reguły jest:

- między normami zachodzi stosunek *lex generalis* (reguła ogólna) – *lex specialis* (wyjątek od reguły ogólnej)
- norma szczególna ma hierarchicznie stopień nie niższy niż norma ogólna.

Reguła hierarchiczna postanawia: **norma hierarchicznie wyższa uchyla normę hierarchicznie niższą**, np. norma zawarta w ustawie uchyla normę zawartą w zarządzeniu, nigdy na odwrót. Warunkiem posłużenia się regułą hierarchiczną jest stwierdzenie, że normy należą do aktów normatywnych o różnej hierarchii. Najtrudniejsza do zastosowania jest reguła merytoryczna, wymaga dokonania interpretacji w celu ustalenia relacji *lex generalis* – *lex specialis*, co niekiedy może być niejednoznaczne.

W pewnych przypadkach może mieć miejsce **kolizja reguł kolizyjnych**, gdy mają równoczesne zastosowanie dwa, a nawet trzy kryteria, a otrzymane rezultaty są różne. Jednoznacznie przyjmuje się, że przy kolizji kryterium **hierarchicznego i chronologicznego, pierwszeństwo** ma kryterium **hierarchiczne**, za obowiązującą uznana zostaje norma hierarchicznie wyższa, choć jest normą wcześniejszą. Przy kolizji kryterium **merytorycznego i chronologicznego** przyjmuje się dopuszczalność uznania za nieobowiązującą normę ogólną, późniejszą w myśl zasady: **norma ogólna późniejsza nie uchyla wcześniejszej normy szczególnej**. Gdy konkurują ze sobą kryteria **hierarchiczne i merytoryczne**, dominuje

stanowisko, że norma szczególna o **niższej hierarchii** nie może uchylć normy ogólnej **hierarchicznie wyżej**. Z trzech kryteriów decydujące znaczenie ma **kryterium hierarchiczne**, pozostałe mają zastosowanie pod warunkiem, że zostanie zachowane kryterium hierarchiczne.

Pytanie problemowe

Wymień reguły kolizyjne i omów jedną z nich.

Pytania testowe

1. Reguła: *lex posterior derogat legi priori* oznacza, że:

- a) norma późniejsza usuwa normę wcześniejszą;
- b) norma hierarchicznie wyższa uchyla normę hierarchicznie niższą;
- c) norma regulującą sytuację szczególną, uchyla normę ogólną.

2. Reguła: *lex specialis derogat legi generali* opiera się na kryterium:

- a) merytorycznym;
- b) chronologicznym;
- c) hierarchicznym;
- d) żadnym z powyższych.

Repetitorium temat 16. Fakty prawotwórcze

W różnych okresach historycznych występowały różne sposoby tworzenia prawa, czyli uznawano rozmaite działania za **fakty prawotwórcze**, przy czym któryś z tych faktów miał znaczenie zasadnicze, inne zaś raczej marginalne.

Do **faktów prawotwórczych** zalicza się:

- a) prawo zwyczajowe (przekształcanie się zwyczajów w prawo),
- b) umowę,
- c) prawotwórczą praktykę organów państwowych (precedens),
- d) naukę (opinie uczonych prawników),
- e) stanowienie prawa.

a) Historycznie najstarszą formą było kształtowanie się prawa zwyczajowego. **Prawo zwyczajowe** występuje wówczas, gdy członkowie określonej zbiorowości, np. narodu, społeczności lokalnej, itp. postępują zgodnie z pewnymi regułami zachowania, co do których panuje powszechne przekonanie, że są prawem. W społeczeństwach europejskich prawo zwyczajowe było rozpowszechnione we wczesnym średniowieczu. Ze zwyczajów plemiennych, rodowych tworzyło się prawo zwyczajowe w sposób spontaniczny, powolny, niezależny od państwa. Punktem przełomowym w tym procesie było uznanie zwyczaju przez władzę publiczną (np. sądy) za podstawę jej decyzji. Prawo zwyczajowe straciło na znaczeniu wraz z wykształceniem się nowożytnego, scentralizowanego państwa, które prawie całkowicie zmonopolizowało proces tworzenia prawa. Współcześnie prawo zwyczajowe odgrywa dużą rolę w prawie międzynarodowym publicznym, natomiast w państwach europejskich (kontynentalnych) ma znaczenie drugorzędne dla prawa wewnętrznego (prawo obowiązujące w danym państwie).

Prawodawca w pewnym obszarze stosunków społecznych regulowanych aktem normatywnym może odesłać do panujących zwyczajów. Odesłanie do reguł zwyczajowych ma miejsce w prawie cywilnym, handlowym, morskim, w prawie pracy. Działanie organu stosującego prawo, polegające na zidentyfikowaniu danej reguły i ustaleniu jej treści, nie jest traktowane jako akt ustanowienia normy, lecz jako **akt uznania**, potwierdzający że owa reguła wyznacza zachowanie, które powinno być realizowane jako prawnie obowiązujące i jako takie sankcjonowane przez organy państwa.

Przyjmuje się, że aby reguła **zwyczajowa** mogła być **przyjęta** do systemu prawa musi spełniać określone warunki:

- jej treść musi być możliwie dokładnie sprecyzowana,
- owa reguła musi być faktycznie przestrzegana,
- nie może być sprzeczna z żadną normą zawartą w systemie prawa,
- organy państwowe zaczęły się liczyć z daną regułą przy podejmowaniu konkretnych decyzji i w oparciu o nią rozstrzygać określone sprawy, wyznaczać i egzekwować określone obowiązki.

Fakt uznania przez obywateli (społeczeństwo) danej reguły zwyczajowej za normę prawną jest tu niewystarczający, za taką musi być uznana przez organy stosujące prawo.

b) Obecnie **umowa** jako sposób tworzenia prawa występuje rzadko w prawie wewnętrznym. Natomiast stanowi podstawową formę regulacji stosunków międzynarodowych a jeżeli jest ratyfikowana może wejść do wewnętrznego porządku prawnego określonego państwa. Taką zasadę wprowadza obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 91 ust. 1 „Ratyfikowana umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu w Dzienniku

Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy”. W okresie feudalizmu umowa, obok prawa zwyczajowego, była powszechną formą powstawania prawa, zarówno w sferze prywatnej (umowy lenne), jak i w sferze publicznoprawnej, regulując podstawy ustroju państwa, wzajemne stosunki między władzą państwową a poddanymi. Przykładem takiej ostatniej umowy z historii Polski są Artykuły Henrykowskie i *pacta conventa*.

Współcześnie przykładem umów o charakterze prawotwórczym w prawie wewnętrznym są, tzw. układy zbiorowe pracy, tworzące część prawa pracy. Układy zbiorowe mogą mieć charakter zakładowy: jedną stroną umowy jest organizacja związkowa, drugą dyrektor przedsiębiorstwa, danego zakładu pracy. Mogą mieć charakter ponad zakładowy, wówczas gdy zawierają je tzw. partnerzy społeczni, np. Ogólnokrajowa Organizacja Związkowa i organizacje pracodawców, w sferze budżetowej jest to określony minister. Charakteru prawotwórczego nie mają umowy prawa prywatnego, np. prawa cywilnego, nie tworzą one prawa lecz opierając się na obowiązującym prawie określają wzajemne obowiązki i uprawnienia między stronami stosunku prawnego.

c) **Precedens prawotwórczy** jest to decyzja organu państwowego (np. sądu) podjęta przy rozstrzygnięciu konkretnej sprawy, która staje się wzorem dla innych rozstrzygnięć w kolejnych, podobnych sprawach. Precedens występuje w takich systemach prawa (np. Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej), które dają sędziemu dużą swobodę w wyrokowaniu i nie wymagają oparcia orzeczeń na podstawie prawnej w postaci obowiązujących przepisów prawnych. Decyzja, która może w przyszłości stać się precedensem prawotwórczym, powstaje w ten sposób, że sędzia rozpatrując konkretną sprawę i nie znajdując podstawy jej rozstrzygnięcia w normach uznanych za obowiązujące prawnie, **sam tworzy** pewną ogólną regułę decyzji i w oparciu o nią wydaje wyrok. Tworząc taką regułę, kieruje się swoim doświadczeniem, wiedzą, sumieniem, poczuciem słuszności i sprawiedliwości. Reguła ta, jeśli znajdzie uznanie w doktrynie i praktyce prawniczej, może być powoływana jako podstawa kolejnych rozstrzygnięć zapadających w podobnych sprawach. Jeśli tak się dzieje, staje się precedensem i wchodzi do systemu *common law* (prawo powszechne, pospolite). Odtąd sędziowie są zobowiązani do jej stosowania, zgodnie z zasadą przyjętą w systemie prawa precedensowego, nakazującą podobne sprawy rozstrzygać w podobny sposób. Precedens prawotwórczy stanowi główne źródło prawa obok prawa stanowionego przez organy państwowe. Taki typ systemu prawa występuje w Anglii, USA, Kanadzie, Australii i innych państwach, które znajdowały się pod wpływami brytyjskimi. W Polsce precedens prawotwórczy **nie jest** źródłem prawa.

d) **Nauka** (opinie uczonych prawników, jurysprudencja) w obecnych systemach prawa nie jest uznawana za fakty prawotwórcze. Miały taki charakter w pewnych okresach historycznych, np. w starożytnym Rzymie, kiedy to opinie wybitnych prawników miały moc wiążącą dla sędziów przy wydawaniu wyroków.

Współcześnie poglądy autorytetów nauki prawa odgrywają istotną rolę w tworzeniu prawa, w kształtowaniu jego treści, przyjmowaniu określonych rozwiązań prawnych, choć same przez się nie mają mocy prawnej. Polskie kodyfikacje obejmujące trzon zagadnień głównych gałęzi prawa np. prawa cywilnego, karnego, są dziełem uczonych, wybitnych znawców danej dziedziny prawa, którzy brali udział w pracach przygotowawczych nad projektami danych regulacji prawnych. O tym, że stały się one obowiązującym prawem, zdecydowali nie uczeni, lecz odpowiednie organy wyposażone w kompetencje prawotwórcze w drodze odpowiedniej procedury stanowienia prawa (w przypadku kodeksów Sejm, są to bowiem ustawy).

e) **Stanowienie** prawa, znane cywilizacjom starożytnym, nie było traktowane aż do czasów nowożytnych jako dominujący sposób tworzenia prawa. Przez wiele wieków skutecznie konkurowało z prawem stanowiącym, prawem zwyczajowe. Szybki, gwałtowny rozwój wielu dziedzin życia, charakterystyczny dla epoki nowożytnej sprawił, że oddolny, powolny, mało precyzyjny sposób regulacji stosunków społecznych okazał się niewystarczający. Państwo, ingerujące w coraz to nowe dziedziny życia społecznego, stało się głównym czynnikiem tworzenia prawa poprzez jego stanowienie, tj. celowo, świadomie podjętą działalność, w wyniku której powstają różnego rodzaju akty normatywne. **Stanowienie prawa** polega na tym, że odpowiedni organ władzy publicznej formułuje w sposób wyraźny normy o charakterze generalnym i abstrakcyjnym, to znaczy skierowane do rodzajowo określonych kategorii adresatów, wyznaczające ogólnie określone wzory zachowań, jakie mają nastąpić w przyszłości w rodzajowo scharakteryzowanych okolicznościach. Organy państwowe stanowiące prawo działają na podstawie **norm kompetencji prawodawczej** (prawotwórczej). **Normy kompetencji prawodawczej** wskazują, jakie organy stanowią prawo, w jakim trybie i jakiej formie ma być dokonywane stanowienie prawa, aby było uważane za prawo obowiązujące oraz jaki rodzaj spraw może być przedmiotem stanowienia prawa przez dany organ. Organy uzyskują kompetencję prawotwórczą w postaci, tzw. **kompetencji ogólnej** z mocy norm konstytucyjnych lub ustawowych lub w drodze **przekazania** kompetencji prawotwórczej przez organ, któremu uprzednio kompetencje prawotwórcze w określonym zakresie zostały udzielone. Przekazanie takie może nastąpić w postaci **delegacji** i **subdelegacji**. Z **delegowaniem** kompetencji prawotwórczych mamy do czynienia wówczas, gdy organ państwowy, **mający kompetencje** do stanowienia ustaw (lub aktów prawnych z mocą ustawy) **przekazuje** innemu organowi państwa kompetencje do wydania aktu wykonawczego względem danej ustawy (aktu prawnego z mocą ustawy).

Subdelegacja polega na tym, że organ państwowy, któremu **delegowano** kompetencje do wydania danego aktu wykonawczego, **przekazuje** te kompetencje jeszcze innemu organowi. Subdelegacja jest możliwa wówczas, gdy przewiduje ją odpowiednia norma kompetencyjna. We współczesnych państwach kompetencje prawotwórcze przysługują wielu organom państwowym i samorządowym, mogą one stanowić akty normatywne **powszechnie** obowiązujące. Normy prawne mogą być tworzone również poza aparatem władzy publicznej przez rozmaite organizacje, np. stowarzyszenia, związki zawodowe, partie polityczne. Akty normatywne takich organizacji regulują tylko stosunki **wewnątrzorganizacyjne**, obowiązują tylko członków organizacji i są zabezpieczone sankcjami organizacyjnymi, a nie przymusem państwowym.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić rodzaje faktów prawotwórczych i omówić jeden z nich

Pytania testowe

1. Do faktów prawotwórczych nie zalicza się:
 - a) stanowienia prawa;
 - b) prawa zwyczajowego
 - c) żadna z powyższych odpowiedzi nie jest prawidłowa
2. Reguła zwyczajowa, aby została przyjęta do systemu prawa, musi być:
 - a) możliwie najbardziej ogólna;
 - b) faktycznie przestrzegana;
 - c) oparta na normach religijnych;

d) oparta na protokole dyplomatycznym.

Repetytorium temat 17. Typy systemów prawa

W zależności od tego, w jaki sposób w przeważającej mierze jest tworzony dany system wyróżnia się systemy **prawa stanowionego** (kontynentalnego), powstające przede wszystkim poprzez stanowienie prawa oraz systemy **prawa precedensowego** (*common law*), powstające głównie w drodze precedensów prawotwórczych. System prawa **stanowionego** (kontynentalnego, ustawowego) charakteryzują następujące cechy:

- aktami o najwyższej mocy prawnej – po Konstytucji są ustawy, które są tworzone wyłącznie przez najwyższy organ przedstawicielski (parlament),
- wszystkie pozostałe akty normatywne są traktowane jako akty podustawowe, tworzone w ramach i na podstawie ustaw, dla realizacji zadań i celów wskazanych w ustawach,
- ustawy muszą być zgodne z Konstytucją, akty podustawowe muszą być zgodne z Konstytucją i innymi ustawami, co bada się w specjalnym trybie poprzez specjalnie w tym celu powołane organy państwowe (w Polsce Trybunał Konstytucyjny),
- rozdzielenie działalności prawotwórczej (stanowienie aktów normatywnych zawierających normy generalne i abstrakcyjne) od działalności stosowania prawa (podejmowanie konkretno-indywidualnych decyzji prawnych na podstawie obowiązujących norm, generalnych i abstrakcyjnych),
- w procesie stosowania prawa orzekanie na podstawie precedensu jest niedopuszczalne, decyzja konkretno-indywidualna musi mieć podstawę prawną w postaci obowiązujących przepisów prawnych,
- stanowienie prawa, w szczególności aktów normatywnych o randze ustawy, poddane jest regulacji prawnej, odbywa się na podstawie określonych norm prawnych, w sposób zinstytucjonalizowany i sformalizowany według określonych procedur wyznaczonych przez obowiązujące przepisy prawne.

W systemie prawa **precedensowego** występują dwa sposoby tworzenia prawa (tj. norm generalnych i abstrakcyjnych): w postaci **precedensowych** rozstrzygnięć sądowych oraz w postaci **stanowienia** aktów normatywnych (ustawy, zarządzenia) przez określone organy państwowe (parlamenty, organy władzy wykonawczej). Podstawową formą prawotwórstwa jest decyzja sądowa, akty normatywne są traktowane jako dopełnienie prawa precedensowego. Sędzia może wydać rozstrzygnięcie bez powołania się na podstawę prawną w postaci określonego aktu normatywnego, natomiast jest związany orzeczeniami mającymi charakter

precedensu. Precedens może być przełamany jedynie wtedy, gdy sędzia szczegółowo uzasadni odmiennność rozpatrywanej sprawy od sprawy precedensowej.

Polski system prawa należy do systemów typu prawa **stanowionego**, ustawowego. Sposób tworzenia prawa określa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., która jako pierwsza z polskich konstytucji zawiera zespół przepisów dotyczących źródeł prawa. Zostały one ujęte w rozdziale III zawierającym 8 artykułów oraz w art. 234 dotyczącym tworzenia prawa w stanie szczególnego zagrożenia państwa. Szczegółowe omówienie procedury powstawania aktów prawnych następuje w ramach nauki prawa konstytucyjnego.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić typy systemów prawa i omówić jeden z nich

Pytania testowe

1. Polski system prawa należy do systemów prawa:
 - a) precedensowego;
 - b) common law;
 - c) stanowionego.
2. W systemie prawa precedensowego podstawową formą prawotwórstwa jest decyzja:
 - a) administracyjna;
 - b) sądowa;
 - c) parlamentu;
 - d) suwerena.

Repetytorium temat 18. Spójność systemu prawa

System prawa powinien być systemem **wewnętrznie spójnym**, tj. zawarte w nim normy nie powinny być ze sobą sprzeczne (niezgodne). Praktycznie nie istnieją systemy prawa, które posiadałyby taką właściwość, chociażby z uwagi na możliwość błędów w procedurze i technice prawodawczej. Dopóki jednak owe sprzeczności nie przekroczą pewnych granic, system prawny nadal pozostaje systemem.

Wyróżnia się trzy rodzaje sprzeczności norm:

- A) **sprzeczności logiczne**,
- B) **przeciwieństwa logiczne**,
- C) **niezgodności prakseologiczne**.

A) **Sprzeczności logiczne** występują w trzech postaciach:

- a) Norma N1 nakazuje adresatowi A w okolicznościach określonych w hipotezie postąpić w sposób S, natomiast norma N2 temu samemu adresatowi w tych samych okolicznościach zakazuje postąpić w sposób S. Jednoczesna realizacja obu norm jest niemożliwa, postępując zgodnie z jedną z nich adresat narusza drugą normę.
- b) Norma N1 nakazuje adresatowi A w okolicznościach określonych w hipotezie postąpić w sposób S, zaś norma N2 temu samemu adresatowi w tych samych okolicznościach pozwala postąpić w sposób S. Jeżeli adresat nie postąpi w sposób S, do czego ma prawo na podstawie normy N2 (dozwoleństwo to zachowanie nienakazane i niezakazane), naruszy nakaz normy N1. Sprzeczności można uniknąć, jeżeli adresat postąpi w sposób S zgodnie z nakazem normy N1, chociaż na podstawie normy N2 nie ma takiego obowiązku. Takie rozwiązanie przekreśla sens dozwoleństwa mocnego.
- c) Norma N1 zakazuje adresatowi A w okolicznościach określonych w hipotezie postąpić w sposób S, a norma N2 temu samemu adresatowi w tych samych okolicznościach pozwala postąpić w sposób S. Jeżeli adresat skorzysta z dozwoleństwa zawartego w normie N2 i postąpi w sposób S, to naruszy zakaz normy N1. Może tego uniknąć, gdy zrezygnuje z postępowania dozwolonego normą N2, choć nie ma takiego obowiązku.

B) **Przeciwieństwa logiczne** polegają na tym, że dwie lub więcej norm nakazuje adresatowi dwa lub więcej różnych zachowań, które (zgodnie z posiadaną wiedzą) są niemożliwe do jednoczesnego zrealizowania. Realizacja jednej normy stworzy sytuację wykluczającą przyczynowo realizację drugiej normy. Na przykład: jedna norma nakazuje: „Nie opuszczaj jutro przez całą dobę mieszkania”, a druga nakazuje: „Jutro masz się stawić w sądzie jako świadek”. Różnica między normami sprzecznymi a przeciwnymi logicznie polega na tym, że

adresat nie realizując jednej ze sprzecznych norm, tym samym realizuje drugą, natomiast w przypadku norm przeciwnych może nie realizować żadnej normy, np. opuścić dom, nie stawić się w sądzie, a pójść do kina, itp.

C) **Niezgodność prakseologiczna (praktyczna)** polega na tym, że zachowanie zgodne z jedną normą (lub jego skutki) zniweczy całkowicie lub częściowo skutki zachowania zgodnego z drugą normą. Na przykład: jedna norma nakazuje postawić rozebrane płoty, druga zaś nakazuje rozebrać postawione płoty, lub jedna nakazuje posadzić na pewnym terenie kwiaty, a druga w tym samym miejscu nakazuje położyć kabel telefoniczny. Niezgodność prakseologiczna jest stopniowalna – od całkowitego unicestwienia skutków realizacji jednej normy przez realizację drugiej normy, do przeszkadzania lub utrudniania realizacji stanu rzeczy wyznaczonego przez jedną normę przez realizowanie drugiej normy.

Usuwanie sprzeczności norm może nastąpić przez poprawienie tekstu prawnego przez samego **prawodawcę** w drodze prawotwórczej.

Organy stosujące prawo mogą **usuwać** sprzeczności **pozorne**, tj. takie, które są wynikiem niewłaściwego sformułowania przepisów prawnych. Eliminacja sprzeczności pozornych następuje poprzez **reguły interpretacyjne** pozwalające ograniczyć zakres zastosowania jednej lub obu norm, tak aby nie były ze sobą sprzeczne albo poprzez **uchylenie** którejś z norm przy pomocy reguł kolizyjnych. Termin „uchylenie” oznacza, że w konkretnym przypadku dana norma prawna nie ma zastosowania, natomiast formalnie obowiązuje ona nadal. Jeżeli sprzeczności norm nie da się usunąć, należy uznać, że obie sprzeczne normy nie mają zastosowania i dany przypadek jest nieuregulowany przez prawo. **Sprzeczności realne** (rzeczywiste) powstają w wyniku błędnej decyzji politycznej, stanowiącej impuls do podjęcia działań prawodawczych, mogą być usunięte tylko poprzez proces prawotwórczy.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić rodzaje sprzeczności norm i omówić jeden z nich

Pytania testowe

1. „Norma N1 nakazuje adresatowi A w okolicznościach określonych w hipotezie postąpić w sposób S, natomiast norma N2 temu samemu adresatowi w tych samych okolicznościach zakazuje postąpić w sposób S. Jednoczesna realizacja obu norm jest niemożliwa, postępując zgodnie z jedną z nich adresat narusza drugą normę: Wskazana sytuacja jest przykładem:

- a) przeciwieństwa logicznego;
- b) niezgodności prakseologicznej;
- c) sprzeczności logicznej.

2. Sprzeczności realne mogą być usunięte poprzez:

- a) proces prawotwórczy;
- b) zastosowanie reguł kolizyjnych;
- c) zastosowanie reguł interpretacyjnych;
- d) zastosowanie reguł prawa zwyczajowego.

Repetytorium temat 19. Zupełność systemu prawa

Właściwość systemu prawa określana jako jego **zupełność** może być odnoszona do różnych zagadnień. Przede wszystkim można mieć na myśli **zupełność kwalifikacyjną**. Polega ona na tym, że na podstawie norm systemu prawa można o dowolnym zachowaniu orzec, że jest albo przedmiotem obowiązku (nakazu, zakazu) albo uprawnienia (dozwolenie mocne) albo jest prawnie indyferentne (obojętne).

Zupełność można rozumieć w sensie **proceduralnym**. Oznacza ona, że organ stosujący prawo powinien (może) dla każdej należycie wniesionej sprawy znaleźć rozstrzygnięcie na podstawie norm wchodzących w skład systemu prawa.

W innym znaczeniu mówi się o **zupełności** systemu, jako **zupełności obowiązywania**. System jest zupełny, jeżeli o każdej normie można jednoznacznie powiedzieć, czy jest czy też nie jest obowiązującą normą prawną.

System prawny jest **zupełny**, jeżeli jest **wolny od luk**, przy czym najczęściej problem luk jest odnoszony do zupełności kwalifikacyjnej.

Przez **lukę** w prawie rozumie się najczęściej nieświadomy i niezamierzony przez prawodawcę brak regulacji prawnej. Natomiast zagadnienie, czy celowe pozostawienie przez prawodawcę pewnych kwestii nie unormowanych prawnie, należy traktować jako lukę w prawie, jest sporne. Dotyczy to tzw. **luki aksjologicznej**, mającej charakter luki pozornej. O luce **aksjologicznej** mówi się wówczas, gdy ktoś uważa, kierując się określonymi ocenami i wartościami, że jakiś stan rzeczy powinien być uregulowany przez prawo, a taka regulacja nie występuje. Taka luka jest wynikiem różnicy między wartościami wyrażonymi w aktualnym systemie prawa, a wyobrażeniami czy życzeniami dotyczącymi pewnych wartości, które zdaniem kogoś powinny być uwzględnione przez system prawny. Luka aksjologiczna jest traktowana jako postulat pod adresem przyszłych zmian danego systemu prawa. Nie uważa się jej za lukę rzeczywistą. Skoro bowiem prawodawca pozostawił pewne sprawy poza zakresem unormowań prawnych, a przyjmuje się że jest prawodawcą racjonalnym, należy uznać że nie widzi potrzeby ich prawnej reglamentacji. Przez **lukę aksjologiczną** rozumie się także i takie sytuacje, gdy określone w normach instytucje prawne nie mogą w praktyce należycie funkcjonować, ponieważ brakuje normy (norm), które są do tego niezbędne. Na przykład: w systemie prawa jest zawarta norma zakazująca pewnych zachowań, ale brak w nim norm skutecznie zapobiegających obchodzeniu tego zakazu. Taka luka jest wynikiem błędu prakseologicznego prawodawcy i może być usunięta poprzez uzupełnienie danej instytucji przez brakującą normę.

Niekiedy możemy mieć do czynienia z **luką logiczną** w systemie prawa, gdy występujące w nim normy całkowicie są ze sobą sprzeczne, tj. jedna norma nakazuje w określonych okolicznościach czynić dokładnie to, czego druga w tych samych okolicznościach zakazuje. Najczęściej możemy którąś ze sprzecznych norm uchylić poprzez zastosowanie jakiejś reguły kolizyjnej. Jeżeli okazałoby się to niemożliwe, należy obie sprzeczne normy uznać za nieobowiązujące i wówczas powstaje luka w prawie.

Wyróżnia się także luki **konstrukcyjne**. Występują wówczas, gdy brak jest normy prawnej (norm), która powinna zostać ustanowiona na podstawie upoważnienia w innej obowiązującej normie prawnej. Na przykład: ustawa zapowiada szczegółowe uregulowanie pewnych kwestii w drodze rozporządzenia wykonawczego Rady Ministrów, które jednak nie ukazuje się. Proces prawotwórczy nie zostaje więc zakończony, co powoduje unieruchomienie realizacji norm wyższego rzędu, tak długo dopóki nie zostaną wydane odpowiednie przepisy wykonawcze. Taka luka ma charakter luki **rzeczywistej** i może być usunięta tylko przez proces prawotwórczy.

Natomiast w procesie stosowania prawa mogą być wyeliminowane, tzw. luki **pozorne**, tj. takie które zostają wypełnione przede wszystkim poprzez wnioskowanie prawnicze w celu umożliwienia rozstrzygnięcia konkretnych spraw.

Pytanie problemowe

Co to są luki w prawie?

Pytania testowe

1. Luka aksjologiczna:

- a) oznacza niedobór regulacji prawnej spowodowany przyjęciem innego systemu wartości przez prawodawcę i adresata norm prawnych;
- b) oznacza niedobór regulacji prawnej, będący wynikiem wadliwej legislacji;
- c) może być usunięta wyłącznie per analogiem.

2. Luka logiczna występuje gdy:

- a) ustawa zakazuje koszenia trawników w czasie suszy, ale uchwała rady gminy nakazuje ich koszenie;
- b) zakaz palenia węglem w piecach można obejść;
- c) ustawa wprowadza nakaz posiadania zapasowych żarówek w samochodzie, ale nie przewiduje mandatu za ich brak;
- d) ustawa nakazuje budowanie domów spełniających normy określone w rozporządzeniu, którego nie wydano.

Repetitorium temat 20. Elementy stosunku prawnego

Stosunek prawny jest to wyznaczona przez normę prawną zależność pomiędzy przynajmniej dwoma podmiotami prawa w postaci wzajemnych uprawnień i obowiązków. Mówiąc inaczej, stosunek prawny zachodzi wówczas, gdy jeden podmiot jest zobowiązany, a drugi podmiot uprawniony, np. dłużnik jest zobowiązany do zwrotu określonej sumy pieniędzy w umówionym terminie, wierzyciel jest uprawniony do otrzymania spłaty. **Obowiązki i uprawnienia** podmiotów stosunku prawnego są określone w **dyspozycji** normy prawnej.

Stosunek prawny to pewna **konstrukcja**, na którą składają się następujące elementy:

- A) podmiot stosunku prawnego
- B) przedmiot stosunku prawnego
- C) uprawnienie
- D) obowiązek

A) Podmiot stosunku prawnego

Każdy stosunek prawny jest przynajmniej **dwustronny**, znane są również stosunki, w których występują trzy strony lub więcej. Na przykład: stosunkiem trójstronnym jest umowa między dwoma stronami o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. Stronami stosunku prawnego mogą być tylko podmioty prawa, przy czym po każdej ze stron może występować tylko jeden podmiot bądź kilka podmiotów albo po jednej stronie jeden podmiot, zaś po drugiej kilka podmiotów. W stosunku sprzedaży występuje tylko dwa podmioty, kupujący po jednej stronie, sprzedający po drugiej. Gdy kilku studentów wynajmuje wspólnie pokój, stanowią jedną stronę stosunku najmu, po drugiej stronie może występować tylko jeden podmiot, wynajmujący, lub kilka podmiotów, np. gdy wynajmującymi są małżonkowie.

B) Przedmiot stosunku prawnego

Zagadnienie, co stanowi **przedmiot stosunku prawnego**, jest w nauce sporne. Prezentowane poglądy można sprowadzić do trzech stanowisk. Pierwsze głosi, że przedmiotem stosunku prawnego są **rzeczy** (przedmioty materialne) oraz inne **obiekty**, tzw. przedmioty niematerialne, do których zalicza się m.in. energię, pieniądze, dobra intelektualne (np. utwory naukowe, artystyczne) dobra osobiste (np. wolność, zdrowie, cześć). Na przykład: przedmiotem stosunku sprzedaży jest rzecz sprzedana i kupowana (samochód, zegarek, papierosy, energia elektryczna), przedmiotem stosunku zastawu jest rzecz ruchoma, na której ustanawia się zastaw w celu zabezpieczenia wierzytelności, np. wyroby ze złota. Krytycy tego stanowiska wskazują, że jedna i ta sama rzecz może być przedmiotem różnych stosunków prawnych, których treścią są różne uprawnienia i obowiązki stron, np. zegarek można sprzedać, można też zastawić, czy podarować. Ponadto w pewnych stosunkach prawnych, w ogóle nie można wskazać na istnienie rzeczy bądź przedmiotów niematerialnych, na przykład stosunki pracy sprowadzające się do określonych zachowań pracodawcy i pracownika.

Według drugiego stanowiska, przedmiotem stosunku prawnego są te **zachowania** podmiotów (stron) stosunku prawnego, do których są one obowiązane lub uprawnione na podstawie dyspozycji obowiązujących norm prawnych. Na przykład: przedmiotem stosunku sprzedaży jest **ogół zachowań** kupującego i sprzedawcy, zgodnych z treścią tego stosunku, którą stanowią abstrakcyjnie określone w dyspozycji ich wzajemne uprawnienia i obowiązki. I tak: sprzedawca ma obowiązek przenieść na kupującego własność rzeczy oraz wydać mu rzecz, kupujący zaś ma uprawnienia do domagania się od sprzedawcy przeniesienia własności rzeczy i jej wydania. Z kolei kupujący ma obowiązek odebrania rzeczy i zapłacenia sprzedawcy ceny, a sprzedawca ma uprawnienia do domagania się, aby kupujący rzecz odebrał i za nią zapłacił (art. 535 K.c.).

Trzecie stanowisko łączy dwa poprzednie i uznaje, że przedmiotem stosunku prawnego są **zarówno zachowania** stron, jak i **rzeczy**, ze względu na które dochodzi do kontaktu między stronami stosunku prawnego.

Dominującym jest stanowisko drugie. **Zachowania** stron mogą przybrać postać **czynienia** (działania) bądź **nieczynienia** (niedziałania), co daje podstawę do wyróżnienia poszczególnych, elementarnych stosunków prawnych:

- uprawnienie do działania – obowiązek działania, np. stosunek sprzedaży, najem, dzierżawa,
- uprawnienie do działania – obowiązek niedziałania, np. stosunek własności. Właściciel ma uprawnienie do wszelkich działań zmierzających do korzystania z rzeczy stanowiącej jego własność, wszyscy inni mają obowiązek powstrzymania się od wszelkich działań, które by mu w tym przeszkadzały,
- uprawnienie do niedziałania – obowiązek działania, np. uprawnienie do powstrzymania się od aktu głosowania w wyborach parlamentarnych oraz obowiązek odpowiednich organów państwowych podjęcia takich działań aby żaden podmiot nie naruszył powyższego uprawnienia wyborcy,
- uprawnienie do niedziałania – obowiązek niedziałania, np. uprawnieniu wyborcy, o którym była mowa wyżej, odpowiada obowiązek innych podmiotów powstrzymania się od ingerowania w wolę wyborcy.

C) O uprawnieniu jako elemencie stosunku prawnego mówimy wówczas, gdy norma prawna lub postanowienie umowne przyznają podmiotowi możliwość określonego zachowania się, ale to zachowanie nie jest ich obowiązkiem (nie jest objęte nakazem lub zakazem). Podmiot ma więc wybór: może zachować się we wskazany sposób, może również tego zaniechać. Jeżeli podmiot skorzysta z przysługujących mu uprawnień, rodzi to określone skutki prawne, zwłaszcza obowiązek określonego zachowania drugiego podmiotu, stanowiącego drugą stronę stosunku prawnego.

D) Obowiązek polega na tym, że norma prawna ustanawia dla danego rodzaju podmiotów i w danych warunkach (określonych w hipotezie) nakaz lub zakaz określonego zachowania się. Niezastosowanie się do nakazu lub zakazu pociąga za sobą ujemne skutki prawne dla podmiotu, z reguły w postaci jakiegoś rodzaju sankcji prawnej. Obowiązkiem jest zatem konieczność zachowania się w danej sytuacji tylko w jeden ściśle określony sposób, wskazany w dyspozycji normy prawnej.

Obok pojęcia „uprawnienie”, „obowiązek” w tekstach prawnych i literaturze prawniczej występuje pojęcie „**kompetencja**”. Istotą kompetencji jest **upoważnienie** przyznane pewnemu podmiotowi do dokonania określonej, doniosłej prawnie czynności konwencjonalnej, przy czym wykonanie takiego uprawnienia powoduje powstanie po stronie innego podmiotu obowiązku określonego zachowania się. Większość autorów odnosi pojęcie „kompetencja” tylko do organów państwa, organów samorządu terytorialnego (lub innego np. zawodowego) lub innych podmiotów pełniących funkcje podmiotu władzy publicznej. Na przykład: Sejm ma kompetencje prawotwórcze, sądy mają kompetencje do wydawania orzeczeń rozstrzygających indywidualne, konkretne przypadki na podstawie obowiązującego prawa.

Na określenie **kompetencji** składają się w sumie dwie normy:

- norma, która wskazuje podmiot, przedmiot i sposób dokonania czynności konwencjonalnej, np. wydanie wyroku sądowego,
- norma, która nakłada na inny podmiot obowiązek zareagowania w określony sposób na dokonaną czynność, np. nakazuje podporządkować się wyrokowi sądu.

Kompetencja może polegać nie tylko na przyznaniu danemu organowi **uprawnienia** do dokonania pewnej czynności konwencjonalnej, może również nakładać na organ **obowiązek** czynienia użytku z przyznanej mu kompetencji, np. sąd ma obowiązek rozpatrzyć i wydać

orzeczenie w każdej należycie wniesionej sprawie. Zakres kompetencji danego organu obejmuje:

- kompetencję rzeczową, czyli zakres spraw, co do których organ może podjąć decyzje władcze,
- kompetencję miejscową, czyli obszar, co do którego organ jest władny podejmować decyzje (np. sąd rejonowy na obszarze rejonu sądowego),
- kompetencję hierarchiczną, czyli zakres spraw, co do których organ może podejmować decyzje władcze ze względu na swoje usytuowanie w hierarchii organów danego rodzaju (np. wyrok za zabójstwo może wydać **sąd okręgowy**, a nie sąd rejonowy).

Te kompetencje zwane są także **właściwościami**, np. właściwość rzeczowa i miejscowa sądu.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić elementy stosunku prawnego i omówić jeden z nich

Pytania testowe

1. Stosunek *facere-non facere* oznacza:

- a) uprawnienie do działania jednej strony stosunku prawnego i odpowiadający mu obowiązek zaniechania działania przez drugą stronę;
- b) uprawnienie do zaniechania działania przez jedną stronę stosunku prawnego i odpowiadający mu obowiązek działania drugiej strony;
- c) uprawnienie do zaniechania działania przez jedną stronę stosunku prawnego i odpowiadający mu obowiązek zaniechania działania przez drugą stronę.

2. Przedmiotem stosunku prawnego nie może być:

- a) najemca;
- b) energia elektryczna;
- c) utwór muzyczny;
- d) nieruchomość.

Repetytorium temat 21. Zdarzenia prawne

Stosunki prawne **powstają, ulegają zmianie i ustają** w wyniku zaistnienia pewnych okoliczności, wskazanych w **hipotezie** normy prawnej. Noszą one nazwę **zdarzeń prawnych**. Uwaga: w części opracowań używana jest odmienna terminologia – dla określenia okoliczności, z którymi jest związane powstanie, zmiana i ustanie stosunku prawnego używa się wyrażenia „fakty prawne” (tutaj „zdarzenia prawne”), z kolei to, co my będziemy nazywać „faktami” nosi nazwę „zdarzeń”. Jest to kwestia przyjętej konwencji terminologicznej, nie mająca wpływu na istotę omawianego zagadnienia.

Zdarzenia prawne są to okoliczności, z którymi normy prawne wiążą skutki prawne w postaci powstania, zmiany i ustania stosunku prawnego. Stosunki prawne nie pojawiają się, nie przekształcają i nie ustają w sposób dowolny, automatyczny, jest to uzależnione od wystąpienia w rzeczywistości takich wydarzeń, okoliczności, stanów, które według obowiązujących norm prawnych są zdarzeniami prawnymi. Nie każde zdarzenie prawne wywołuje powstanie stosunku prawnego, ale każdy stosunek prawny tworzy się lub zmienia w wyniku zaistnienia takiego zdarzenia.

Wszelkie zdarzenia prawne można podzielić na dwie grupy: **fakty i działania**.

Fakty są to okoliczności **niezależne** od woli człowieka, a które wywołują określone skutki prawne. Często są wynikiem działania sił przyrody. Do faktów stanowiących zdarzenia prawne zalicza się między innymi:

- śmierć,
- urodzenie,
- upływ czasu,
- klęski żywiołowe.

Na przykład: upływ czasu może powodować przedawnienie zobowiązań. Sens przedawnienia polega na tym, że po upływie określonego w prawie terminu dłużnik może odmówić spełnienia świadczenia.

Urodzenie pociąga za sobą skutek prawny w postaci nabycia zdolności prawnej przez urodzonego, a jednocześnie powstają określone obowiązki rodziców.

Śmierć człowieka powoduje wygaśnięcie większości stosunków prawnych, których stroną był zmarły, np. ustanie stosunku małżeńskiego, wygaśnięcie praw i obowiązków rodzicielskich. Mogą natomiast powstać nowe stosunki prawne np. prawo do spadku.

Klęski żywiołowe, np. powódź, pożar, gradobicie powodują aktualizację stosunku ubezpieczenia; firma ubezpieczeniowa ma obowiązek wypłacenia odszkodowania za zniszczone mienie.

Działania to pozostałe zdarzenia prawne, **zależne** od woli człowieka i wywołujące przewidziane prawem skutki. Mogą polegać również na zaniechaniu, czyli nie wykonaniu jakiegoś działania. Działania dzielimy na:

- czynności, tj. celowe, zamierzone zachowania podmiotów prawa nastawione na wywołanie określonych skutków prawnych,
- inne czyny, tj. zachowanie podmiotów prawa, które rodzą skutki prawne, choć ich wywołanie nie było zamiarem podmiotów.

Czynności zmierzające do wywołania określonych skutków prawnych (powstanie, zmiana i ustanie stosunku prawnego) mają charakter **czynności konwencyjnych**, czyli są to takie zachowania, którym określone reguły prawne przypisują swoiste znaczenie. Mogą to być czynności konwencyjne:

- b) osób fizycznych i osób prawnych (czynności prawne)
- c) czynności konwencyjne organów państwa (orzeczenie sądowe, decyzje administracyjne).

a) **Czynność prawna** jest to świadome i zgodne z przepisami wywołanie skutków prawnych za pomocą **oświadczenia woli**. Jeżeli przepisy prawne nie przewidują **formy** szczególnej, np. formy pisemnej, formy aktu notarialnego, oświadczenie woli może być dokonane przez każde zachowanie, które w sposób dostateczny ujawnia wolę osoby dokonującej czynności prawnej. Na przykład: wierzyciel na prośbę dłużnika o umorzenie długu wekslowego w jego obecności niszczy weksel. Od formy oświadczenia woli należy odróżnić **okoliczności** towarzyszące jej składaniu, mające istotny wpływ na **ważność** czynności prawnej. W pewnych okolicznościach wskazanych przez przepisy kodeksu cywilnego oświadczenie woli jest dotknięte **wadą** i jako takie nie wywołuje określonych skutków prawnych. Do wad oświadczenia woli kodeks cywilny zalicza następujące sytuacje: stan wyłączający świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, pozorność, błąd, podstęp, groźba (art. 82-88 k.c.).

Do dokonania wielu czynności prawnych wystarczy oświadczenie woli jednego tylko podmiotu prawa, np. przy sporządzaniu testamentu, wypowiedzeniu stosunku pracy itp. Takie czynności określane są jako czynności prawne **jednostronne**. Zdecydowana większość czynności prawnych ma charakter **dwustronny**, dla ich dokonania potrzebne jest zgodne oświadczenie woli dwóch stron stosunku prawnego, jak np. w umowie o nawiązanie stosunku pracy, w umowie sprzedaży, pożyczki, najmu, dzierżawy itp. Problematyka czynności prawnych jest szczegółowo omawiana w ramach nauki prawa cywilnego.

b) **Orzeczenia sądowe i decyzje administracyjne** są to czynności konwencjonalne kompetentnych organów władzy publicznej (sądów, organów administracji rządowej lub samorządowej) dokonywane w procesie stosowania prawa. Mogą mieć charakter **deklaratoryjny** lub **konstytutywny**. Orzeczenia sądowe i decyzje administracyjne o charakterze **deklaratoryjnym** nie tworzą nowych stosunków prawnych lecz jedynie stwierdzają istnienie stosunku prawnego i wynikające z niego uprawnienia i obowiązki stron. Orzeczenia deklaratoryjne nie są uważane za zdarzenia prawne, gdyż odnoszą się wyłącznie do stosunków prawnych już istniejących. Natomiast walor zdarzeń prawnych posiadają orzeczenia **konstytutywne**, stwarzają bowiem nową sytuację prawną. W przypadkach wyraźnie przewidzianych przez obowiązujące przepisy sąd lub organ administracyjny ma kompetencję do wydania orzeczenia (decyzji), na podstawie którego powstaje nie istniejący dotąd stosunek prawny, zmienia dotychczasową treść lub ustaje stosunek prawny istniejący. Przykładem orzeczenia konstytutywnego jest orzeczenie sądowe o rozwodzie, decyzji konstytutywnej – decyzja administracyjna o wywłaszczeniu.

Czyny są to takie działania podmiotu, które powodują skutki prawne, mimo że podmiot nie dążył do ich wywołania. Czyny dzielimy na:

- czyny zgodne z prawem, tzw. **czyny dozwolone**,
- **czyny niezgodne** z prawem.

Czyny dozwolone to takie działania, których prawo nie zabrania dokonywać, jednak łączy z nimi określone skutki prawne. Przykładem takiego czynu jest znalezienie rzeczy zgubionej. Znalazca ma obowiązek niezwłocznego zawiadomienia o tym fakcie osobę uprawnioną do odbioru rzeczy lub właściwy organ państwowy, jeśli zaś czyni zadość swoim obowiązkom, ma uprawnienie do żądania znaleźnego w wysokości jednej dziesiątej wartości rzeczy (art. 183 i następne k.c.).

Czyny niezgodne z prawem to zachowania naruszające nakazy i zakazy obowiązującego prawa zagrożone sankcją represyjną lub innym rodzajem odpowiedzialności, np. cywilnej. Do kategorii takich czynów zalicza się:

- przestępstwa,
- wykroczenia,
- tzw. delikty prawa cywilnego.

Prawo cywilne zna kategorię **czynów niedozwolonych** (tzw. delikty), które są zabronione, jednak niezagrożone sankcją represyjną. Są to zawinione zachowania podmiotu, w wyniku których powstaje szkoda lub naruszenie czyjegoś prawa podmiotowego (sfery uprawnień). Czyn niedozwolony powodują powstanie stosunku zobowiązaniowego między sprawcą lub inną osobą odpowiedzialną, a tym komu wyrządzono szkodę. Treścią stosunku jest obowiązek sprawcy do naprawienia szkody (art. 415 k.c. i następne).

Skutków prawnych nie wywołują czyny indyferentne prawnie, tj. ani nakazane ani zakazane (dozwolenie słabe).

Pytanie problemowe

Co to jest czynność prawna?

Pytania testowe

1. Fakty:

a) to zdarzenia prawne zależne od woli człowieka i wywołujące przewidziane prawem skutki;

b) to okoliczności niezależne od woli człowieka, a które wywołują określone skutki prawne;

c) nigdy nie są powiązane z zaistnieniem zdarzeń nadzwyczajnych, np. kataklizmów.

2. Faktem mogącym stanowić zdarzenie prawne jest:

a) wydanie decyzji administracyjnej;

b) zawarcie umowy najmu;

c) powódź;

c) rozwód.

Repetitorium temat 22. Osoby fizyczne

Prawie wszystkie współczesne ustawodawstwa uznają za podmiot prawa, zwany osobą fizyczną, **każdego** człowieka bez względu na płeć, rasę, narodowość, wyznanie czy pochodzenie. Czasowe granice jego podmiotowości prawnej wyznaczają obowiązujące przepisy prawne, z reguły od momentu narodzin do momentu śmierci. W polskim prawie, zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 8 k.c., każdy człowiek od momentu urodzenia ma zdolność prawną. Należy zaznaczyć, że pojęcie „zdolność prawna” nie jest tożsame z pojęciem „podmiotowość prawna”. **Podmiotowość prawna** oznacza możliwość bycia podmiotem **wszelkich** praw i obowiązków wynikających z całego systemu prawa. Natomiast **zdolność prawna** to możliwość posiadania (bycia podmiotem) praw i obowiązków w sferze **prawa cywilnego**. Zakres podmiotowości prawnej przysługującej obywatelom polskim jest szerszy niż np. cudzoziemców przebywających w Polsce. Mają oni bowiem zdolność prawną, natomiast nie posiadają praw i obowiązków wynikających ze stosunku obywatelstwa polskiego.

W myśl powołanego już art. 8 k.c. **początkiem** zdolności prawnej człowieka jest jego narodzenie, tj. odłączenie od ciała matki pod warunkiem, że w chwili urodzenia żyje. Domniemanie, że dziecko przyszło na świat żywe, wprowadza art. 9 k.c. Obalenie tego domniemania, czyli udowodnienie, że dziecko narodziło się martwe, spoczywa na tym, kto na ten fakt się powołuje.

Nabyta przez człowieka z chwilą urodzenia zdolność prawna ma charakter bezwarunkowy i nie można go jej pozbawić, jest bowiem nieodłączną cechą każdego podmiotu prawa. W nielicznych przypadkach wskazanych przez wyraźny przepis prawny zdolność prawna człowieka może podlegać pewnym ograniczeniom, np. podmiotem niektórych praw i obowiązków może być tylko osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych. Pojęcie zdolność do czynności prawnych zostanie wyjaśnione niżej.

Zdolność prawna człowieka **ustaje** z jego śmiercią. Dowód śmierci stanowi akt zgonu, sporządzony zgodnie z postanowieniami prawa o aktach stanu cywilnego. Kodeks cywilny wprowadza instytucję **uznania za zmarłego** (art. 29-32 k.c.). Dotyczy ona osób zaginionych, o których nie wiadomo, czy zmarły, czy żyją. W takich sytuacjach, po upływie ustalonych przez przepisy kodeksu cywilnego terminach i przeprowadzeniu odpowiedniego postępowania, sąd wydaje **postanowienie** o uznaniu za zmarłego, podając ustaloną datę śmierci. Ma ono ten sam skutek prawny jak niewątpliwa śmierć, a więc oznacza koniec podmiotowości prawnej danej osoby. Gdy okaże się, że osoba uznana za zmarłą żyje, można w drodze odpowiedniego postępowania uchylić postanowienie o uznaniu za zmarłego.

Od **zdolności prawnej** należy odróżnić **zdolność do czynności prawnych**. **Zdolność prawna** jest to przyznana przez obowiązujące przepisy prawa możliwość bycia podmiotem praw i obowiązków w sferze prawa (możliwość posiadania praw i obowiązków).

Zdolność do czynności prawnych jest to przyznana przez obowiązujące prawo możliwość nabywania praw i zaciągania zobowiązań w drodze czynności prawnych. Mówiąc inaczej, zdolność do czynności prawnych daje podmiotowi możliwość wywoływania we własnym imieniu, na własny rachunek, w drodze złożonego oświadczenia woli skutków prawnych w postaci powstania, zmiany lub ustania stosunków prawnych. Zdolność do czynności prawnych nie jest nieodzownym atrybutem podmiotowości prawnej, jak ma to miejsce w przypadku zdolności prawnej. Można mieć zdolność prawną, a nie mieć lub mieć ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Natomiast nie można mieć zdolności do czynności prawnych, nie mając równocześnie zdolności prawnej.

W polskim prawie cywilnym przy regulacji zdolności do czynności prawnych osób fizycznych przyjęto założenie, że aktywny uczestnik obrotu prawnego, mocą swej woli

kształtujący stosunki prawne, winien osiągnąć określony stopień dojrzałości oraz posiadać taką sprawność umysłową, aby nie była mu potrzebna pomoc innych osób przy prowadzeniu własnych spraw. Stosownie do tego wyróżniono trzy kategorie osób fizycznych:

- a) osoby posiadające **pełną zdolność do czynności prawnych**,
- b) osoby **nie posiadające takiej zdolności**,
- c) osoby **posiadające ograniczoną zdolność do czynności prawnych**.

O zaliczeniu do którejś z wymienionych kategorii decydują dwa czynniki: **wiek i ubezwłasnowolnienie**.

a) Pełną zdolność do czynności prawnych mają osoby po osiągnięciu pełnoletności (art. 11 K.c.), o ile nie zostały ubezwłasnowolnione. **Pełnoletnim jest osoba, która ukończyła 18 lat oraz osoba, która uzyskała pełnoletność poprzez zawarcie małżeństwa** (art. 10 § 1 i § 2 K.c.).

Ta ostatnia sytuacja dotyczy wyłącznie kobiet, gdyż zgodnie z art. 10 § 1 K.r.o. tylko kobieta może za zezwoleniem sądu zawrzeć związek małżeński przed ukończeniem 18 lat, a po ukończeniu 16 lat. Osoby fizyczne mające pełną zdolność do czynności prawnych mogą dokonywać wszelkich czynności prawnych.

b) Nie posiadają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły 13 lat oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie (art. 12 K.c.).

Ubezwłasnowolnienie całkowite to pozbawienie osoby fizycznej zdolności do czynności prawnych na mocy orzeczenia sądowego. Ubezwłasnowolnić całkowicie można tylko osobę, która ukończyła 13 lat (poniżej tego wieku nikt z mocy prawa nie ma zdolności do czynności prawnych). Przesłankami uzasadniającymi ubezwłasnowolnienie całkowite są: choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy, inny rodzaj zaburzeń psychicznych, pijaństwo, narkomania, o takim stopniu nasilenia, że dana osoba nie jest w stanie kierować swym postępowaniem (art. 13 § 1 K.c.). Czynność prawna dokonana przez osobę nie mającą zdolności do czynności prawnych jest nieważna (art. 14 § 1 K.c.). Ze względów życiowych prawodawca dopuszcza wyjątek: taka osoba może zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego, np. kupno artykułów spożywczych, przyborów szkolnych, itp. Umowy takie stają się ważne z chwilą ich dokonania, pod warunkiem, że nie pociągają za sobą rażącego pokrzywdzenia osoby niezdolnej do czynności prawnych (art. 14 § 2 K.c.). Dla osób nie posiadających zdolności do czynności prawnych ustanawia się przedstawiciela ustawowego (są nimi rodzice lub opiekunowie ustanowieni przez sąd).

c) Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają:

- osoby które ukończyły 13 lat, a nie osiągnęły 18-tego roku życia (art. 15 K.c.)
- osoby ubezwłasnowolnione częściowo (art. 15 K.c.)
- osoby pełnoletnie, dla których sąd ustanowił doradcę tymczasowego w toku odbywającego się postępowania o ich ubezwłasnowolnienie całkowite (art. 549 K.p.c.)

Ubezwłasnowolnienie częściowe następuje z tych samych przyczyn, co ubezwłasnowolnienie całkowite, z tym że może być orzeczone w stosunku do osoby pełnoletniej, której stan nie wymaga ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz tylko potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw. Dla takich osób ustanawia się kuratelę (art. 16 § 1 i § 2 K.c.).

Osoby o ograniczonej zdolności do czynności prawnych mogą dokonywać samodzielnie wielu czynności prawnych, np. mogą rozporządzać swym zarobkiem, dysponować przedmiotami majątkowymi oddanymi do jej swobodnego użytku, zawierać umowę o pracę.

Pewnych czynności wyraźnie wskazanych przez obowiązujące przepisy w ogóle nie mogą dokonywać, np. art. 944 K.c. stanowi, że dla sporządzenia testamentu konieczna jest pełna zdolność do czynności prawnych. Generalną zasadą dla instytucji ograniczonej zdolności do

czynności prawnych jest uzależnienie ważności dokonania pewnych czynności prawnych przez osobę o ograniczonej zdolności od zgody jej przedstawiciela ustawowego (art. 17 K.c.).

Uwaga!!! Zapowiadana jest likwidacja instytucji ubezwłasnowolnienia. W 2025 roku nastąpi nowelizacja kodeksu cywilnego i procedury cywilnej w tym kierunku. Celem tej nowelizacji ma być wprowadzenie do polskiego prawa cywilnego nowych przepisów tzw. modelu wspieranego podejmowania decyzji, które mają zastąpić obecną instytucję ubezwłasnowolnienia.

Jeżeli tylko zmiana ta nastąpi będziemy o tym mówić na zajęciach.

Pytanie problemowe

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osób fizycznych

Pytania testowe

1. Zdolność prawna:

- a) oznacza możliwość bycia podmiotem praw i obowiązków wynikających ze stosunków prawnych;
- b) przysługuje wyłącznie pełnoletnim osobom fizycznym;
- c) można ją ograniczyć.

2. Ograniczoną zdolność do czynności prawnych posiada:

- a) dwunastolatek;
- b) osoba ubezwłasnowolniona całkowicie;
- c) osoba ubezwłasnowolniona częściowo;
- d) siedemnastolatka, która zawarła związek małżeński.

Repetitorium temat 23. Osoby prawne

Osoba prawna jest to jednostka organizacyjna, wyposażona przez obowiązujące prawo w **zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych**, dzięki czemu może występować w sferze prawa jako **samodzielny podmiot**. Osoba prawna może podejmować działania ze skutkiem prawnym i sama być obiektem takich działań ze strony innych podmiotów prawa. Tradycyjnie wyróżnia się dwa typy osób prawnych: **korporacje** (stowarzyszenia i związki) i **zakłady** (fundacje). **Korporacja** powstaje w wyniku zorganizowania się pewnej liczby osób fizycznych, zmierzających do osiągnięcia wspólnego określonego celu. Dla korporacji decydujące znaczenie ma **czynnik ludzki**, jej członkowie. Oni decydują o celach jej działania, tworzą jej majątek w drodze wniesionych udziałów lub płaconych składek. Korporacjami są, np. partie polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia, kongregacje religijne. **Zakładem** jest osoba prawna, której powstanie, cel, rodzaj działalności określa założyciel (fundator) w statucie (w akcie fundacyjnym) oraz wyposaża ją w **wyodrębniony majątek**, stanowiący podstawę jej działalności. Zakłady służą zaspokajaniu potrzeb **destynatariuszy**, tj. osób trzecich korzystających z usług zakładu. Osobami prawnymi typu zakładowego są, np. przedsiębiorstwa państwowe, szkoły wyższe, muzea, szpitale. W praktyce istnieją również osoby prawne o charakterze **mieszanym**, o cechach właściwych obydwu omawianym typom, dla których istotną cechą jest zarówno udział członków, jak i dysponowanie majątkiem, np. spółdzielnie budowlane, spółdzielnie spożywców.

Sposób **tworzenia** osób prawnych i sposób ich **likwidacji** regulują przepisy obowiązującego prawa. Wyróżnia się trzy zasadnicze sposoby tworzenia osób prawnych: typ **erekcyjny**, **koncesyjny** i **rejestracyjny**.

Tryb erekcyjny polega na tym, że osoba prawna zostaje **powołana** za pomocą aktu erekcyjnego kompetentnego organu państwowego, uzyskując z chwilą powołania zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. Tym sposobem powstają, np. przedsiębiorstwa państwowe, banki państwowe, państwowe szkoły wyższe.

Tryb koncesyjny polega na tym, że osoba prawna powstaje z inicjatywy założycieli, ale na podstawie **zezwolenia** (koncesji) właściwego organu państwa na utworzenie danej osoby prawnej.

Tryb rejestracyjny polega na tym, że utworzona z inicjatywy założycieli osoba prawna zostaje **wpisana do właściwego rejestru** i z tą chwilą nabywa osobowość prawną, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej (art. 37 § 1 K.c.). Nie jest tutaj wymagane żadne

zezwoleń, założyciele muszą tylko spełnić wszystkie warunki wymagane przez obowiązujące przepisy dla powstania danego rodzaju osoby prawnej, co kontroluje organ rejestrujący (sąd rejestrowy). W ten sposób powstają np. spółki kapitałowe prawa handlowego, partie polityczne.

Likwidacja osoby prawnej może nastąpić poprzez:

- decyzję o jej rozwiązaniu podjętą przez kompetentny organ danej osoby prawnej np. decyzja walnego zgromadzenia spółdzielni,
- ogłoszenie upadłości (za upadłą uznaje się osobę prawną zaprzestającą płacenia swych długów), np. przedsiębiorstwa państwowego, spółdzielni, spółki,
- akt kompetentnego organu państwowego, który nie zezwala na dalszą działalność osób prawnych danego rodzaju lub tylko danej osoby prawnej.

Każda osoba prawna wyposażona jest w **zdolność prawną**, czyli może posiadać prawa i obowiązki. W porównaniu z osobami fizycznymi ich zakres jest węższy, gdyż z oczywistych powodów nie obejmuje praw i obowiązków właściwych tylko człowiekowi, np. wynikających ze stosunków rodzinnych, małżeńskich. Osoba prawna, z istoty swej powołana do działania, ma **pełną zdolność do czynności prawnych**. Oznacza to, że może nabywać prawa, zaciągać zobowiązania, za które odpowiada swoim majątkiem, rozporządzać swymi prawami. Osoba prawna może działać tylko za **pośrednictwem** osób fizycznych, stanowiących jej **statutowe organy**, np. zarząd spółki, dyrektor przedsiębiorstwa, rektor uniwersytetu. Osoba fizyczna występująca jako kompetentny organ lub członek organu osoby prawnej działa w imieniu i na rachunek osoby prawnej, w sposób określony w ustawie i opartym na niej statucie. Należy zatem oddzielić działania prawne pana Kowalskiego jako organu osoby prawnej, np. dyrektora przedsiębiorstwa, od działań tegoż pana Kowalskiego podejmowanych prywatnie jako osoba fizyczna.

Państwo jako całość jest **osobą prawną** i w tym charakterze występuje pod postacią **Skarbu Państwa**. W stosunkach cywilnoprawnych występuje jako podmiot praw i obowiązków, dotyczących mienia państwowego nie należącego do innych państwowych osób prawnych (art. 34 K.c.) np. przedsiębiorstw państwowych. **Organy państwowe** osobowości prawnej nie mają, to za ich pośrednictwem państwo korzysta ze swej zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych. **Gminy, powiaty i województwa samorządowe jako jednostki samorządu terytorialnego posiadają osobowość prawną**. W ich imieniu i na ich rzecz czynności prawne podejmują stosowne organy wykonawcze.

Pytanie problemowe

Co to jest osoba prawna?

1. Osoba prawna posiada:

- a) zarówno zdolność prawną jak i zdolność do czynności prawnych;
- b) wyłącznie zdolność prawną;
- c) wyłącznie zdolność do czynności prawnych.

2. Na podstawie zezwolenia osoba prawna powstaje w trybie:

- a) koncesyjnym;
- b) erekcyjnym;
- c) rejestracyjnym;
- d) naprawczym.

Repetytorium temat 24. Typy stosunków prawnych

Najczęściej wyróżnia się dwa podstawowe typy stosunków prawnych ze względu na metodę regulacji prawnej. Są to: stosunki **cywilnoprawne** i stosunki **administracyjnoprawne**. Stosunek **cywilnoprawny** charakteryzują następujące cechy:

- a) równorzędność stron (podmiotów) stosunku, czyli żadna strona nie jest podporządkowana drugiej, nie podlega jej władzy,
- b) swoboda w kształtowaniu swej sytuacji prawnej (z wyjątkiem przypadków uregulowanych przez przepisy bezwzględnie wiążące) poprzez:
 - dobrowolne nawiązanie stosunków prawnych,
 - swobodny wybór drugiej strony stosunku,
 - dowolność ukształtowania treści stosunku prawnego,
 - możliwość wyboru formy składania oświadczenia woli.

Największą swobodę mają strony w stosunkach prawnych wynikających z zawartych umów (zasada swobody umów), mniejszą w stosunkach z zakresu prawa rzeczowego i spadkowego, natomiast jest ona bardzo ograniczona w stosunkach prawnych powstałych w wyniku czynów niedozwolonych,

- c) sankcje, jakie grożą w przypadku naruszenia uprawnień lub niewykonania obowiązków z zakresu prawa cywilnego to sankcja nieważności czynności prawnej lub sankcja egzekucyjna.

Stosunki **administracyjnoprawne** charakteryzują się tym, że:

- a) występuje nierównorzędność stron, gdyż zawsze jedną ze stron jest organ władzy publicznej, wyposażony w uprawnienia władcze. Jest to stosunek nadrzędności nad drugą stroną stosunku, którymi są obywatele, osoby prawne,
- b) zawiązanie stosunku prawnego może nie być dobrowolne dla drugiej strony (obywatela), a nawet dla obu stron, organu i obywatela. Wynikać ono może z jednostronnej decyzji organu władzy publicznej (np. decyzji wywłaszczeniowej) lub z mocy samego prawa (np. obowiązku meldunkowego). Treść stosunków prawnoadministracyjnych jest z reguły określana przez przepisy bezwzględnie wiążące i strony nie mogą dowolnie jej kształtować,
- c) sankcjami, jakie grożą w przypadku niewykonania obowiązków (zakazów, nakazów) nałożonych na strony, są sankcja egzekucyjna i niekiedy (posiłkowo) sankcja karna.

Niektórzy autorzy wymieniają również stosunki **prawnokarne**. Powstają one w wyniku popełnienia przez indywidualnego sprawcę czynu zabronionego przez ustawę karną. Stroną

tego stosunku, obok przestępcy, jest państwo działające za pośrednictwem kompetentnych organów ścigania, prokuratorskich, sądowych, więziennych. Pewne więzi łączą także przestępcę z osobą pokrzywdzoną tj. ofiarą przestępstwa. Położenie stron stosunku jest wyznaczone przez przepisy bezwzględnie wiążące, organy państwa zajmują pozycję władczą. Sankcje mają charakter karny, posiłkowo (w stosunkach wynikających z prawa karnego procesowego) – egzekucyjny.

Pytanie problemowe

Proszę wymienić typy stosunków prawnych i omówić jeden z nich.

Pytania testowe

1. Stosunki cywilnoprawne cechuje:

- a) nierówna pozycja stron stosunku prawnego;
- b) podporządkowanie interesu prywatnego interesowi państwa;
- c) równorzędność interesów stron.

2. Stosunki administracyjnoprawne cechuje:

- a) nierówna pozycja stron stosunku prawnego;
- b) dowolność ukształtowania treści stosunku prawnego;
- c) swobodny wybór drugiej strony stosunku;
- d) możliwość wyboru formy składania oświadczeń woli.

Repetytorium temat 25. Źródła prawa w Rzeczypospolitej Polskiej

Konstytucja RP porządkuje system źródeł prawa według kryterium hierarchiczności. Hierarchia powszechnie obowiązujących źródeł prawa odpowiada w zasadzie hierarchii organów państwowych, z tym że rozporządzenia stanowiące akty prawne o charakterze wykonawczym w stosunku do ustaw, (zajmujące wszystkie tą samą pozycję w systemie źródeł prawa) mogą być wydawane przez różne organy (Prezydenta, Radę Ministrów, Prezesa Rady Ministrów, ministrów kierujących działem administracji rządowej, Krajową Radę Radiofonii i Telewizji).

Miejsce aktu normatywnego w hierarchii źródeł prawa wyznacza jego **moc prawną**. Nie należy jej mylić z **mocą obowiązującą**, która dla wszystkich należycie ogłoszonych, a nieuchylonych aktów prawnych, **jest taka sama**.

Konstytucja wymienia w art. 87 dwa rodzaje źródeł powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej. Pierwszy obejmuje źródła o zasięgu ogólnokrajowym, są nimi zgodnie z art. 87 ust. 1: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia. Katalog ten uzupełniają ustawy konstytucyjne, które mogą być uchwalane na podstawie art. 235 oraz rozporządzenia z mocą ustawy wydawane przez Prezydenta na podstawie art. 234. Drugi rodzaj źródeł powszechnie obowiązującego prawa to akty prawa miejscowego, ustanawiane przez organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej (obowiązujące na obszarze działania tych organów).

a) Konstytucja (ustawa zasadnicza)

Konstytucja jest to ustawa zasadnicza zawierająca normy prawne wyposażone w najwyższą moc prawną, regulująca podstawy ustroju politycznego i społeczno-gospodarczego w państwie.

Art. 8 Konstytucji RP stanowi:

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Konstytucja jako ustawa zasadnicza różni się od wszystkich innych aktów normatywnych:

- najwyższą mocą prawną,
- szczególną treścią,
- szczególnym sposobem uchwalania i zmiany.

b) Ustawa

Jest to akt normatywny parlamentu o charakterze ogólnym i powszechnie obowiązującym, uchwalany w specjalnym trybie zwanym **trybem ustawodawczym**. Konstytucja wskazuje sprawy, które ze względu na swą doniosłość mogą być uregulowane wyłącznie w drodze ustawy, jest to tzw. **materia ustawowa**. Kilkadziesiąt artykułów Konstytucji przewiduje konieczność uchwalania ustaw. Dotyczy to w szczególności sfery praw, wolności i obowiązków obywatelskich oraz spraw z zakresu organizacji i kompetencji organów państwowych. Nie ma spraw wyłączonych spod regulacji ustawowych, ale przyjmuje się, iż ustawa nie powinna stanowić o kwestiach drugorzędnych i ulegających częstym zmianom.

c) Akty normatywne z mocą ustawy

Są to akty nie pochodzące od parlamentu, których moc prawna równa jest ustawie. Nowa Konstytucja przewiduje możliwość wydawania takich aktów tylko w sytuacjach wyjątkowych. Regulacja ta pojawia się w związku z możliwością wprowadzania stanów nadzwyczajnych w państwie i dotyczy jednego z nich – stanu wojennego. W czasie jego trwania, jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów wydaje

rozporządzenia z mocą ustawy. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu, a ich zakres przedmiotowy jest konstytucyjnie ograniczony. Jak więc widać, rozporządzenia z mocą ustawy, nie są źródłem prawa w normalnej działalności państwa.

d) Ratyfikowane umowy międzynarodowe

Źródłem powszechnie obowiązującego prawa w Rzeczypospolitej są również **ratyfikowane** umowy międzynarodowe. **Ratyfikacja** jest to zatwierdzenie umowy przez kompetentny do tego organ państwowy, oznaczające ostateczne wyrażenie zgody na związanie się państwa umową międzynarodową. W Polsce organem uprawnionym do dokonywania ratyfikacji jest Prezydent.

Jeżeli jednak umowy dotyczą:

- 1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
- 2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
- 3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
- 4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
- 5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy,

ich ratyfikacja wymaga **uprzedniej zgody** wyrażonej w ustawie. Ratyfikowana umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy. Miejsce ratyfikowanej umowy międzynarodowej w hierarchii źródeł prawa zależy od tego, czy jej ratyfikacja wymagała zgody wyrażonej w ustawie, czy nie. W pierwszym przypadku umowa ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy nie da się z nią pogodzić. W drugim zachowany jest prymat ustawy, ale akty podstawowe muszą być zgodne również z umowami ratyfikowanymi bez potrzeby wyrażania zgody w ustawie. Rzeczpospolita Polska może ratyfikować umowę konstytuującą organizację międzynarodową, z której wynikać będzie, iż prawo stanowione przez tą organizację jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

e) Rozporządzenia

Rozporządzenie jest jedynym powszechnie obowiązującym aktem wykonawczym do ustaw. Do wydania rozporządzenia konieczne jest szczególne upoważnienie zawarte w ustawie (tzw. **delegacja ustawowa**), które musi wskazywać:

- organ upoważniony do jego wydania,
- zakres spraw przekazanych do uregulowania,
- wytyczne dotyczące treści aktu.

Tak więc nie jest to akt samoistny, dokonuje bowiem jedynie szczegółowej regulacji w zakresie wyznaczonym przez ustawę. Musi być z nią zgodny i nie może wykraczać poza zakres upoważnienia.

Organami uprawnionymi do wydawania rozporządzeń (po uprzednim upoważnieniu) są: Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów, ministrowie kierujący działem administracji rządowej, przewodniczący określonych w ustawie komitetów powołani w skład Rady Ministrów, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Konstytucja zawiera zakaz **subdelegacji** – organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać tego uprawnienia innemu organowi.

f) Prawo miejscowe

Prawem miejscowym nazywane są powszechnie obowiązujące akty normatywne o zasięgu **ograniczonym terytorialnie**. Oznacza to, iż obowiązują one wszystkie podmioty na

obszarze objętym **właściwością terytorialną** wydającego je organu (np. województwo, powiat, gmina lub ich część). Akty prawa miejscowego mogą pochodzić od organów terenowej administracji rządowej oraz od organów samorządu terytorialnego. Są one wydawane na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawach.

Źródła prawa, o których była mowa wyżej, mają charakter powszechnie obowiązujący. Obok nich istnieją źródła prawa **wiążące wewnątrznie**. Taki charakter na podstawie art. 93 Konstytucji posiadają uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów. Obowiązują one tylko jednostki organizacyjne podległe organowi wydającemu akt. Zarządzenia nie mogą stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych i wszelkich innych podmiotów (na mocy art. 142 Konstytucji przepisy art. 93 dotyczą również zarządzeń Prezydenta).

Ogłaszanie powszechnie obowiązujących aktów normatywnych

Konstytucja RP przyjmuje zasadę jawności i powszechnego dostępu do prawa. Warunkiem wejścia w życie ustaw, rozporządzeń, aktów prawa miejscowego, a także ratyfikowanych umów międzynarodowych, jest ich ogłoszenie na warunkach i w trybie określonym w ustawie. Pozwala to na przyjęcie fikcji **powszechnej znajomości prawa** przez jego adresatów, wyrażającej się w zasadzie: **nieznajomość prawa szkodzi**. Oznacza to, iż nikt nie może tłumaczyć naruszenia normy prawnej swą niewiedzą. Każdy, we własnym interesie powinien dążyć do tego aby dowiedzieć się, czy jego działanie lub zaniechanie jest objęte regulacją prawną. Podstawową formą ogłaszania aktów prawnych jest ich urzędowa publikacja w przeznaczonych do tego dziennikach publikacyjnych.

W Rzeczypospolitej Polskiej urzędowymi dziennikami publikacyjnymi są: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”, a także dzienniki urzędowe ministerstw i urzędów centralnych, (które mogą być wydawane za zezwoleniem Prezesa Rady Ministrów) oraz wojewódzkie dzienniki urzędowe wydawane przez wojewodów.

Pytanie problemowe

Hierarchia źródeł prawa w świetle Konstytucji RP

Pytania testowe

1. Do powszechnie obowiązujących źródeł prawa w RP można zaliczyć:
 - a) zarządzenia
 - b) ratyfikowane umowy międzynarodowe
 - c) uchwały Rady Ministrów
2. Najniżej w hierarchii źródeł prawa znajduje się:
 - a) ustawa;
 - b) ratyfikowana umowa międzynarodowa;
 - c) rozporządzenie;
 - d) Konstytucja.

Repetitorium temat 26. Struktura systemu prawa

Mówiąc o **systemie prawa** mamy na myśli **ogół norm prawnych obowiązujących** w danym państwie w określonym czasie, które tworzą zorganizowaną i uporządkowaną całość zgodnie z określonymi zasadami. Pomiędzy normami prawnymi, jako elementami systemu prawa zachodzą liczne związki, które tworzą strukturę systemu.

Podstawowymi elementami systemu prawa są **normy prawne**, przy czym chodzi tu wyłącznie o normy o charakterze generalnym i abstrakcyjnym. Nie wchodzi do niego normy konkretne indywidualne będące rezultatem procesu stosowania prawa. Wśród norm wyróżnia się normy o szczególnym znaczeniu – normy – **zasady prawa** poszczególnych gałęzi prawa i całego systemu prawa.

Zasady prawa stanowią fundament całego porządku prawnego i wyznaczają funkcjonowanie systemu prawnego w danym państwie. Od innych norm wyróżnia je szczególna treść (np. zasada praworządności, równości wobec prawa, zasada głosząca, że nikt nie może tłumaczyć się nieznajomością prawa, zasada domniemania niewinności oskarżonego, zasada głosząca, że prawo nie działa wstecz), miejsce w hierarchicznej strukturze systemu prawa (są zawarte w Konstytucji, w ustawach), rola wobec innych norm i instytucji prawnych (stanowią uzasadnienie aksjologiczne pewnych grup norm lub instytucji prawnych, np. zasada swobody umów, ochrony dóbr osobistych).

Obok norm i zasad prawa do elementów systemu prawa zalicza się **instytucje prawne** (zespół norm regulujących w wyczerpujący sposób pewien typ stosunków społecznych) oraz **gałęzie prawa**.

Podział systemu prawa na gałęzie jest wynikiem wielowiekowego procesu stopniowego rozszerzenia regulacji prawnej na coraz obszerniejsze dziedziny życia społecznego. Stale wzrastająca ilość materiału prawnego narzuciła konieczność wyodrębnienia pewnych mniejszych części, przede wszystkim w oparciu o **rodzaj** stosunków społecznych regulowanych przez normy prawne (**kryterium przedmiotowe**). Najczęściej dokonywała tego nauka prawa, chociażby z uwagi na potrzeby związane z nauczaniem treści obowiązującego prawa. Przez **gałąź prawa** rozumiemy ukształtowany historycznie kompleks norm prawnych, regulujących określoną kategorię stosunków społecznych. W ramach każdej **gałęzi** prawa występują charakterystyczne dla niej **instytucje prawne**, np. dla prawa rodzinnego i opiekuńczego takimi instytucjami są: małżeństwo, rozwód, ustawowa wspólność majątkowa małżonków, uznanie dziecka, przysposobienie.

W polskim prawie **wyróżnia** się najczęściej następujące gałęzie prawa wewnętrznego: prawo konstytucyjne, prawo administracyjne (materialne i procesowe), prawo karne

(materialne i procesowe), prawo cywilne (materialne i procesowe), prawo finansowe, prawo pracy, prawo rodzinne i opiekuńcze, prawo rolne, prawo ochrony środowiska, prawo handlowe, wekslowe, prawo międzynarodowe prywatne.

Przykładowo wskażemy przedmiot regulowanych stosunków przez niektóre z wymienionych gałęzi prawa. **Prawo konstytucyjne** reguluje podstawy ustroju politycznego państwa, zasady organizacji i funkcjonowania aparatu państwowego, podstawowe wolności, uprawnienia i obowiązki obywateli. **Prawo administracyjne** reguluje organizację i działalność organów administracji rządowej i samorządowej, stosunki między organami państwa a obywatelami. Normuje zarówno działalność władczą, jak i gospodarczą. Do prawa administracyjnego zalicza się przepisy prawa wodnego, budowlanego, sanitarnego, celnego, łowieckiego, o służbie wojskowej, o aktach stanu cywilnego, o oświacie. **Prawo karne** zawiera normy, które określają, jakie czyny są zabronione przez państwo i jakie są skutki prawne w postaci sankcji represyjnej, które stosuje państwo wobec sprawców czynów zabronionych. **Prawo cywilne** reguluje stosunki majątkowe pomiędzy podmiotami prawa oraz związane z nimi stosunki niemajątkowe. Na prawo cywilne składają się: część ogólna, przepisy o własności i innych prawach rzeczowych, przepisy o zobowiązaniach, spadkach i dziedziczeniu, o księgach wieczystych i hipotece. Niektórzy do prawa cywilnego zaliczają prawo rodzinne i opiekuńcze, według innych jest to odrębna gałąź prawa. **Prawo rodzinne i opiekuńcze** obejmuje przepisy o małżeństwie, pokrewieństwie, opiece i kurateli, o majątkowych i niemajątkowych stosunkach między małżonkami, rodzicami i dziećmi. Do prawa cywilnego zaliczane bywa również **prawo handlowe** regulujące stosunki wynikające z czynności handlowych. **Prawo finansowe** reguluje gospodarkę pieniężną państwa, czyli gromadzenie i rozdzielanie zasobów pieniężnych, reguluje działalność organów finansowych, system bankowy, zasady kredytowania. **Prawo pracy** normuje stosunki pracy, kwestie związane z zatrudnieniem, ochroną i bezpieczeństwem pracy, rozstrzyganiem sporów ze stosunków pracy. W ramach prawa pracy wyodrębnia się prawo ubezpieczeń społecznych. **Prawo rolne** normuje własność i użytkowanie ziemi. **Prawo karne procesowe, cywilne procesowe i prawo postępowania administracyjnego** regulują tryb postępowania przed odpowiednimi organami w sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych. **Prawo międzynarodowe prywatne** normuje stosunki z zakresu prawa cywilnego, prawa rodzinnego, prawa pracy, w których występują elementy obce, tzn. fakty i zdarzenia wykraczają poza granice tego państwa, w którym określa się ich skutki prawne, np. obywatel polski dziedziczy nieruchomość położoną na terenie innego państwa. Prawo międzynarodowe prywatne zawiera przepisy wskazujące, które prawo znajduje zastosowanie, ojczyście czy obce.

Poza systemem **prawa wewnętrznego** pozostaje **prawo międzynarodowe publiczne** normujące stosunki między państwami, między państwami i organizacjami międzynarodowymi.

W ramach systemu prawa dokonuje się również tradycyjnego podziału na **prawo publiczne** i **prywatne**. Podział ten sięga czasów starożytnego Rzymu. W III wieku naszej ery prawnik Ulpian napisał: „Prawem publicznym jest to, które dotyczy stanu państwa rzymskiego, prawem prywatnym jest to, które dotyczy interesu poszczególnych osób, istnieje bowiem interes publiczny i prywatny”. **Kryterium** podziału stanowił **cel (interes)**, jaki miały realizować przepisy prawne.

Współcześnie, nawiązując do tradycyjnych kryteriów proponuje się następujące ujęcie prawa publicznego i prawa prywatnego: **prawem publicznym** są te normy, które formułują nakazy i zakazy, wykluczając lub znacznie ograniczając nieskrępowane postępowanie adresatów w pewnych dziedzinach życia społecznego, które z uwagi na swą doniosłość wymagają bezpośredniej ingerencji ze strony państwa. **Prawem prywatnym** są takie normy, które pozwalają zainteresowanym podmiotom na swobodne kształtowanie wzajemnych stosunków, regulują więc czyny nie nakazane i nie zakazane przez prawo. Normy prawa publicznego wyznaczyłyby sferę obowiązków adresatów, zaś normy prawa prywatnego sferę ich uprawnień i wolności. Należy zaznaczyć, że prawo publiczne reguluje także uprawnienia jednostek, a nie tylko ich obowiązki.

Innym ogólnym podziałem prawa w ramach systemu prawa jest podział na **prawo materialne** i **prawo formalne (procesowe)**. **Prawo materialne** to ogół norm bezpośrednio regulujących określone stosunki społeczne, uprawnienia i obowiązki podmiotów, ewentualnie sankcje za ich przekroczenie lub niedopełnienie np. prawo cywilne, prawo karne, prawo rodzinne i opiekuńcze, prawo pracy. **Prawo formalne (procesowe)** to ogół norm, które regulują sposób dochodzenia uprawnień, egzekwowania obowiązków, stosowania sankcji ujętych w prawie materialnym.

Pytanie problemowe

Poddział systemu prawa

Pytania testowe

1. Prawo materialne:

a) to ogół norm bezpośrednio regulujących określone stosunki społeczne, uprawnienia i obowiązki podmiotów, ewentualnie sankcje za ich przekroczenie lub niedopełnienie;

b) to ogół norm, które regulują sposób dochodzenia uprawnień, egzekwowania obowiązków, stosowania sankcji;

c) nazywane jest inaczej prawem procesowym.

2. Do prawa formalnego zaliczamy:

a) Kodeks karny;

b) Kodeks postępowania cywilnego;

c) Kodeks cywilny;

d) Ustawę o podatku od towarów i usług.